

VRHNIŠKA ŠOLA SKOZI ČAS (IV. DEL)

MED OBEMA VOJNAMA 1918–1941

UVOD

V Vrhniških razgledih že četrto leto objavljamo zgodovinski pregled delovanja vrhniške osnovne šole. Vir za pisanje prispevkov pa je ohranjena Kronika vrhniške šole, ki so jo pisali ravnatelji šole. Že v prejšnjih številkah Vrhniških razgledov smo omenili, a morda ne bo odveč, če ponovimo, da je arhivsko gradivo, iz katerega črpamo podatke, shranjeno v Zgodovinskem arhivu Ljubljana v fondu ZAL-VRH 48.¹

V tej številki razgledov bomo posvetili nekoliko več pozornosti splošnemu dogajanju na področju osnovnošolskega izobraževanja zaradi zgodovinskih dogodkov, ki so se odvijali po propadu Avstro-Ogrske. V ta namen bomo k virom dodali še literaturo, iz katere smo črpali dodatne podatke. Izbrali smo zbornik Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana 1970 in disertacijo Milice Bergant, Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929 – Od prevrata do uvedbe diktature, Ljubljana 1958.

V vseh doslej objavljenih prispevkih smo podali pregled razvoja šole od prvih začetkov do konca prve svetovne vojne. V posameznih poglavjih smo poudarili posebnosti dobe, razvoja šole, omenili smo težave,

s katerimi so se soočali, npr. s finančnimi, prostorskimi, vremenskimi, socialnimi, bolezenskimi. Vojna je prinesla največ tegob na družinskem, socialnem, zdravstvenem in seveda tudi na šolsko-pedagoškem področju. Vrhnika je bila za avstro-ogrsko vojsko pomembna strateška točka in takrat dokaj novo šolsko poslopje je bilo zelo primerno za nastanitev vojske. Ves čas vojne je bilo vodstvo šole zato primorano iskati primerne prostore za pouk. Razmeram primerno so morali prilagajati tudi urnik in učni načrt, zaradi prostorske stiske ali neprimernih prostorov so pouk velikokrat prekinili ali celo skrajšali šolsko leto.

Čas po vojni ni prinesel le političnih, gospodarskih, družbenih sprememb, ampak tudi spremembe na šolsko-pedagoškem področju. To je gotovo eno najbolj zanimivih, razgibanih obdobj, čas raznih poizkusov prevrednotenja na političnem, gospodarskem in kulturnem področju. Čas, ko smo se Slovenci z drugimi južnoslovanskimi narodi združili v novo državo Kraljevino SHS.² Ustanovitev nove države je sprožila val navdušenja med naprednim učitelstvom, saj je pričakovalo, da bo narodom omogočila razvoj šolstva in kulture, a žal so ostale razmere podobne predvojnim.³ Edina pomembna pridobitev tega povojnega obdobja je bila,

da je z združitvijo južnoslovanskih narodov v skupni državi slovenščina dobila kot učni jezik več možnosti. Od leta 1923 je bila na vseh nivojih izobraževanja uvedena kot učni jezik. Izvzeti sta bili Koroška in Primorska.⁴ Novim razmeram so prilagodili učbenike in učne načrte. Po letu 1918 so učitelji, ki so bili prej deželni uradniki, postali državni uradniki. Vzdrževanje šol pa je ostalo na občinskem proračunu.

OSNOVNA ŠOLA PO ZDRUŽITVI

Združitev jugoslovanskih narodov v skupno državo je postavilo pred vse prosvetne forumne najvažnejših vprašanj, in sicer nov šolski sistem. Želja po sodobnejšem šolskem sistemu je za vedno splavala po vodi s sprejetjem osnovnošolskega zakona leta 1929.

Avstrija je bila ena prvih držav, ki je uvedla šolsko obveznost, vendar je bil njen šolski sistem pred vojno na nivoju več tirnega šolskega sistema, ki se je obdržal še v novi državi Jugoslaviji. Več tirni šolski sistem je omogočal otrokom, da so po končanem četrtem razredu osnovne šole – ljudske šole prestopili v uk, strokovne šole ali srednje šole, npr. višjo gimnazijo, meščansko šolo. Zakon je prepustil odgovornost – dolžnost staršem. Ti naj bi usmerili otroka v nadaljnje izobraževanje ali v delo in takojšnji zaslužek.

Več kot desetletje je minilo, da so v novi državi sprejeli nov osnovnošolski zakon. To se je zgodilo 5. decembra 1929. Vsi dotedanji zakoni in odredbe so bili razveljavljeni.⁵ Omenjeni zakon je razlikoval osnovne šole in višje ljudske šole.⁶ Zakon je razdelil osnovno šolo z osemletno šolsko obveznostjo v dva dela: v narodno šolo (I.–IV. razreda) in v višjo narodno šolo (V.–VIII. razreda). Osnovna šola je obsegala prva štiri leta, višja ljudska šola pa naslednja štiri leta. Osemletno šolanje je bilo obvezno, in sicer je bil v osnovni šoli pouk obvezen, v višji šoli pa je bil redni

in skrajšani. Skrajšani pouk so dovoljevali v višjih razredih, in sicer tako da so učenci višjih razredov imeli v zimskih mesecih redni pouk, tj. od novembra do marca. Ostale mesece so imeli skrajšani pouk. V sedmem in osmem razredu so imeli marsikje okrnjen pouk, predvsem v poletnem času, ko je bila na kmetijskih zemljiščih potrebna pomoč pri delu na polju. Vodstvo šol je skrajšani pouk urejalo skladno s krajevnimi razmerami. To ugodnost so starši izrabljali v škodo svojih otrok.⁷ Dve zakonski odločbi sta omogočali šolski mladini, da je prekinila redno osemletno šolsko obveznost, in sicer odločba o skrajšanem pouku na podeželskih šolah in odločba, ki je mladini dovoljevala prestop v uk – obrt ali trgovino. Posredno sta ti odločbi dovoljevali fizično izkoriščanje nedorasle mladine, ker sta omogočali deset- ali enajstletnim revnim otrokom delati v tovarnah, obrtnih delavnicah in na kmetih, kjer so domačim pomagali pri delu na polju ali so služili pri bogatih kot hlapci ali pastirji. Napredno misleči pedagoški kader in tudi mnogi drugi so bili mnenja, da bi obvezno osemletno šolanje otroke obvarovalo pred fizičnim izkoriščanjem.

Mnogo vzrokov je pripomoglo k poznemu sprejemu šolskega zakona, med njimi sta bila morda najbolj očitna različna stopnja ljudskega šolstva v novi državi in politično rivalstvo med liberalno in konservativno smerjo na področju šolstva. V prvem desetletju nove Jugoslavije so se ta nasprotja večkrat zaostрила. Že leta 1919 so se slovenski učitelji opredelili za enotno ureditev šolskega sistema, v ta namen so izdelali načrt za reformo šolstva. To ni bila izvirna slovenska ideja, saj so o tem razpravljali v Evropi že pred in med prvo svetovno vojno. Leta po vojni je to gibanje preraslo v pravo pedagoško reformno gibanje, ki ga je vodila liberalno usmerjena učiteljska organizacija. Pravzaprav je bilo to gibanje za enotno šolo

v takratnem obdobju v središču pedagoškega zanimanja. Pojem enotne šole je pomenilo organizacijo šolskega sistema od vrtca do univerze, ki naj bi bil med seboj tako povezan, da bi omogočal vsakemu državljanu ne glede na njegove materialne, socialne ali krajeve življenjske razmere pridobiti tako izobrazbo in strokovno usposobljenost, kot so mu dovoljevale njegove sposobnosti in njegova volja. Šola bi dala vsem otrokom obširnejšo in temeljitejšo splošno izobrazbo. Dotedanja oblika izobraževanja v ljudskih šolah ni dajala enake možnosti nadaljnega šolanja vsem slojem. Ti predlogi so obsegali zahteve po enotnem osemletnem splošnem izobraževalnem procesu, v času osemletnega izobraževanja otroci ne bi smeli prestopiti v strokovne šole in ne bi smelo biti nobenih olajšav ali izostankov pri pouku. Sodobnejši način izobraževanja bi omogočil nadaljnje izobraževanje vsem otrokom.

Enotna šola je zahtevala obisk javne šole. Če bi prišlo do realizacije liberalnih idej, bi ukinili vse privatne šole, ki so bile takrat večinoma v cerkvenih rokah. Za svoj obstoj je enotna šola pogojevala ločitev šole od Cerkev, mladina bi se vzgajala enako ne glede na svoje versko prepričanje. Nasprotno pa si je Cerkev prizadevala za ohranitev verske vzgoje v šolah, hkrati pa je prepovedala otrokom obiskovati mešane šole, kjer so se šolali nekatoliški otroci.⁸ Cerkev se je zavedala, da je v versko mešani državi v nevarnosti versko-nravni smoter šole. Zato se je upirala enotnemu vzgojnemu smotru šole – zahtevala je, da se šolstvo diferencira na osnovi verstev.⁹ Cerkev se je zavzela za privatne šole in za vpliv Cerkve pri vzgoji in izobraževanju. Leta 1923 so na petem verskem shodu v Ljubljani poudarili pravice staršev pri vzgoji in izobrazbi otrok. Zaslombo so našli v kmečkem prebivalstvu. Kmetje niso mogli razumeti, da bi njihovi otroci lahko znali več kot oni sami. V svojem konservativnem

gledanju na življenje je bila njihova želja, da bi otroci hitro odrasli in da bi jim pomagali pri delu na polju. V skrbi, da bodo izgubili delovno silo svojih še nedoraslih otrok, so se upirali podaljšanju šolske obveznosti in odpravi šolskih olajšav. Še vedno so menili, da je dovolj, če otrok zna brati, pisati, računati in moliti. Te težnje kmeta je izkoriščala Cerkev in njej naklonjeni krogi – Cerkev je demagoško zagovarjala zaostale poglede kmetov.¹⁰

Kaj vrhniška šolska kronika pove bralcu o **spremembah** izobraževalnega procesa v letih po vojni ...? Bralec bo morda razočaran, ker ne bo našel bistvenih sprememb šolskega sistema. Med spremembami so bile najbolj vidne tri, in sicer odprava nemščine, uvedba slovenščine in uvedba narodne zgodovine in zemljepisa ter odstranitev avstrijskih simbolov s pročelja šolskega poslopja. Odstranili so deželni in državni avstrijski grb. Odločitev o ukinitvi nemščine so sprejeli na učiteljski lokalni konferenci 29. novembra 1918, z njo je soglašal tudi krajevni šolski svet. Novim razmeram so morali prilagoditi tudi pouk zgodovine. V ta namen je okrajni šolski svet 30. novembra 1918 izdal odlok. V šolskem letu 1921/22 so vpeljali srbohrvaščino, kmetijsko prirodoslovni pouk in za dečke obvezen pouk telovadbe. V vseh razredih so uvedli deško ročno delo.¹¹

PRAZNIKI

Med najbolj vidnimi spremembami, ki jim je bilo tudi v šolski kroniki, lahko rečemo, namenjeno skoraj največ prostora, so bili **cerkveni, državni in kulturni prazniki**. Ob slavnostnih priložnostih so imeli v farni cerkvi mašo, potem so sledile proslave v šoli z nastopi šolske mladine, z gledališkimi igrami, recitacijami in petjem. Ob pomembnih praznikih je imela šolska mladina pouka prost dan.

Poleg cerkvenih in državnih praznikov so na šoli praznovali tudi obletnice pomembnih zgodovinskih, političnih dogodkov. Ob posebnih priložnostih so se spomnili osebnosti s političnega in kulturnega področja, poleg domačih in tujih državnikov, še slovenskih in drugih jugoslovanskih pisateljev in pesnikov. Na šoli so posvečali pozornost raznim organizacijam in društvom, kot npr. boju zoper alkoholizem in boju zoper tuberkulozo. V te namene so prirejali predavanja in nabirke.

a) verski prazniki

Šolska mladina je tudi po vojni hodila k verskim vajam in cerkvenim proslavam. Glede praznovanja verskih praznikov v novi državi ni prišlo do sprememb; tako kot v obdobju Avstro-Ogrske so praznovali dan sv. Alojzija, udeleževali so se procesij sv. Rešnjega telesa. Vsak četrtek so imeli maše v cerkvi sv. Lenarta, te so bile enkrat za dečke, drugič za deklice. Šolska mladina je prejemala zakramente trikrat med šolskim letom.¹² Obvezno šolsko spoved in obhajilo so imeli višji in nižji razredi ločeno.¹³

Vsako leto je šolska mladina **1. novembra** na dan mrtvih obiskala grobove padlih vojakov. Očistili so jih, nanje položili vence, prižgali sveče in z drobnim peskom posuli poti med grobovi.

b) državni prazniki

Med državne praznike so sodili **družinski prazniki kraljeve družine**, rojstni dnevi, poroke, rojstva in smrti. Tako kot so v Avstro-Ogrski praznovali družinske praznike habsburških vladarjev, tako so v novi državi namenili pozornost kraljevi družini Karadorđević.

17. decembra so praznovali rojstni dan kralja Aleksandra. Po atentatu nanj leta 1934 so začeli praznovati rojstni dan mladega kralja Petra II.

12. julija so slavili rojstni dan Petra I. Prav na ta dan so učencem razdelili spričevala. Leta 1920 so ob tej priložnosti učenci vrhniške šole prvič zapeli *Te Deum* v slovenščini.

V letu **1922** so se ostalim družinskim praznovanjem pridružila še:

9. januarja so obeležili zaroko kralja Aleksandra s kneginjo Marijo, hčerko romunskega kralja. Še isto leto (8. junija) sta se poročila.

9. decembra je praznovala rojstni dan kraljica Marija.

6. septembra 1923 se je rodil prestolonaslednik Peter. Krstili so ga 21. oktobra. Ime je dobil po dedu. Njegov rojstni dan pa so slavili po letu 1935.

1935 se je rodila kneginja Elizabeta. V šolski kroniki je kratek zapis o dogodku.

Državni prazniki so bili namenjeni spominu na slavne ali tragične dogodke. Ob teh priložnostih so na šoli imeli proslave s predavanji, deklamacijami, petjem, gledališkimi igrami, ki jih je pripravila šolska mladina s pomočjo učiteljev. Vsakoletna slavja so bila ob dnevu osvoboditve jugoslovanskih narodov in ob njihovi združitvi v skupno državo. Spominski dnevi so bili namenjeni obujanju spominov na pomembne kulturne, zgodovinske dogodke. Žal se vsi dogodki za slovensko politično in nacionalno zgodovino niso srečno iztekli. Spomin na Rapalsko pogodbo in na plebiscit na Koroškem je bil grenak.

29. novembra so praznovali dan osvoboditve vseh južnoslovanskih narodov, ki so se združili v novo nastali državi SHS. Tudi dan, ko so se združili, so praznovali kot državni praznik.

1. decembra so s predavanji obudili spomin na združitev vseh južnoslovanskih narodov, to je bil praznik ujedinjenja – združenja; to je bil pouka prost dan, mašo so imeli v farni cerkvi.

17. aprila 1921 je bila maša za padle vojsake in pouka prost dan.

24. maja 1921 so dodali še praznik sv. Cirila in Metoda, tudi ta dan je bil pouka prost dan.

28. junija so praznovali Vidov dan.¹⁴ Na ta dan sprejeli vidovdansko ustavo Kraljevine SHS. Ob tej priložnosti so imeli učenci v farni cerkvi mašo in rekviem za padle kosovske junake. V šoli so nadaljevali s spomini na junake, sledile so deklamacije in slavnostni govori o pomenu dneva. Mladina je zbrala denar za otroke padlih vojakov med prvo vojno.

26. oktobra 1922 so na šoli organizirali proslavo v spomin na bitko pri Kumanovem.

15. septembra 1926 so ostalim pomembnim bitkam dodali bitko na Kajmakčalanu.

8. oktobra 1928 – pomembnih bitk očitno ni manjkalo, saj so proslavili še preboj solunske fronte. Ob spominih na slavne bitke je imela mladina mašo in po njej predavanje o pomenu teh bitk.

11. novembra 1929 so na šoli imeli dan miru. To je bil spominski dan, namenjen spominu na vojne tegobe, ob tej priložnosti so se zahvalili za mir in ga slavili.

13. septembra 1931 je minilo deset let vladanja kralja Aleksandra I.

21. oktobra 1932 je bila proslava ob 20-letnici balkanske vojne – razredniki so predavali učencem o pomembnosti te vojne.

12. novembra 1934 – vsako leto so na ta dan

s predavanji obeležili dan nesrečne Rapalske pogodbe, s katero je po kroniki sodeč kar 600.000 Slovencev ostalo onkraj meje v Istri, Trstu, na Goriškem. V kroniki je zapisano: »So živeli življenje brezpravne raje.« Ob tej priložnosti sta imela v Sokolskem domu predavanja Franc Pavletič in Alojzij Vuk.

10. oktober – Plebiscitni dan je bil spominski dan na žalostni dogodek, ko so se prebivalci Koroške odločili za Avstrijo.

Praznovanja obletnic rojstva ali smrti **umetnikov ali politikov** so postala vsakdanja na vrhniški šoli. O teh priložnostih so imeli učitelji predavanja o slavljencu, sledile so igre, deklamacije ali pa so učenci prebirali odlomke iz del znanih pisateljev. Tako so se mladi imeli možnost seznaniti tudi s pesniki, pisatelji ostalih južnoslovanskih narodov.

Prvo tako praznovanje ali obeležje zasledimo v šolski kroniki 11. decembra 1918, ko je za pljučnico umrl pisatelj **Ivan Cankar** (1876–1918). Naslednje leto v začetku meseca februarja so imeli v Društvenem domu Cankarjev večer. Iz Cankarjevih del so recitali Oton Župančič, dr. Grošelj, dr. Lah in dr. Oblak. Čisti dohodek prireditve so darovali za postavitev Cankarjevega spomenika.¹⁵ V spomin nanj so še isti mesec amaterji uprizorili Cankarjevo dramo *Kralj na Betajnovi*. V mesecu marcu so to predstavo odigrali v narodnem gledališču v Ljubljani z namenom zbiranja finančnih sredstev za njegov spomenik. V šolskem letu 1933/34 so se ob obletnici smrti spomnili Ivana Cankarja. Šolska mladina je k spomeniku položila venec. Pred njegovim spomenikom so se zbirali vsako leto, in sicer leta 1934/35, praznovali so 16-letnico njegove smrti, 12. maja 1936 so proslavljali 60-letnico rojstva in 20-letnico smrti 1938/39.

Ob 100-letnici smrti so se spomnili **Valentina Vodnika** (3. februar 1758–8. januar 1819),

slovenskega duhovnika, frančiškana, pesnika, prevajalca, jezikoslovca, učitelja, novinarja in urednika. Zbrali so se 12. januarja 1919 v gostilni pri Črnem orlu. Slavnostni govor je imel takratni ravnatelj vrhniške šole Karel Matajlec.

Po določilu okrajnega šolskega sveta so 11. oktobra 1919 proslavili 50-letnico smrti pesnika in pisatelja **Simona Jenka** (27. oktober 1835–18. oktober 1869). Spomin nanj so obudili s petjem, deklamacijami in govori.

Med 1920 in 1925 je vladalo zatišje na področju proslav. Jeseni 1925 v kroniki zasledimo podatek o praznovanju. Učenci in učitelji so se zbrali v telovadnici, da bi počastili velikega črnogorskega pesnika in vladiko **Petra II. Petrovića Njegoša** (1. november 1813–10. oktober 1851). Mož je dal temelje moderni črnogorski državi. Učiteljica Ljudmila Sirnikova je opisala njegovo življenje in poudarila njegov kulturno-prosvetni pomen. Po govoru in deklamacijah se je šolska mladina razšla. Nanj so se spomnili tudi 14. novembra 1933. Naslednje šolsko leto 1934/35 so za njegov spomenik zbrali 110 din.

15. februarja 1926 so se spomnili vodje slovensko-hrvaškega kmečkega upora. **Matijo Gubca** (1538 ?–15. februar 1573) so na proslavi poveljevali kot borca za pravice naroda.

Učitelji so meseca maja seznanili šolsko mladino z življenjem prvega srbskega nadškofa **Sv. Save** (1175 ali 1176–14. januar 1235 ali 1236), ki je bil najpomembnejši svetnik srbske pravoslavne Cerkve, sin vladarja in ustanovitelja srednjeveške države Štefana Nemanje. Pedagogi vrhniške šole so dijakom predstavili Sv. Savo kot borca za narod v političnem in verskem smislu. Praznik sv. Save so praznovali 27. januarja.

V kroniki po letu 1926 znova nastane vrzel, ni poročil o praznovanju obletnic pomemb-

nih posameznikov, vendar to ni dokaz, da šolska mladina ni bila seznanjena z njimi in njihovimi deli.

9. marca 1929 je šola skupaj z vrhniškim Sokolom v telovadnici proslavila **Massarykov dan**. Veliki Slovan Tomaž Massaryk (7. marec 1850–14. september 1937) je bil čehoslovaški predsednik, politik, sociolog, filozof. Pred prvo vojno je bil zagovornik Čehoslovaške neodvisnosti. Po vojni je bil ustanovitelj in prvi predsednik Čehoslovaške. Za predsednika je bil izvoljen štirikrat, in sicer 1918, 1920, 1927 in 1934. Ob tej priložnosti so imeli govor učitelji (v kroniki naslovljeni s tovariši) Vuk, Pavletič in Michler.¹⁶ Na proslavi sta sodelovala godba in pevski zbor. Leta 1935 so praznovali njegovo 85-letnico rojstva. Spomin na pokojnega borca za svobodo, mir in pravico, ustanovitelja in osvoboditelja ter prvega predsednika bratske Čehoslovaške Tomaža Massaryka so počastili 21. septembra 1937.

4. februarja 1930 so na šoli praznovali **Strossmayerjev dan**. Josip Juraj Strossmayer (4. februar 1815–8. maj 1905) je bil hrvaški škof, meceni, politik. Zagovarjal je kulturno in politično zbliževanje slovanskih narodov, bil je za združitev katoliške in pravoslavne Cerkve. Kot zanimivost naj navedemo, da je bil 1870 proti razglasitvi dogme o nezmoглjivosti papeža. 12. oktobra 1930 so na šoli praznovali 120-letnico ustanovitve Ilirije z govori po razredih. 17. oktobra pa so priredili koncert domoljubnih pesmi.

25. februarja 1932 so se na šoli spomnili še enega velikega državnika **Georga Washingтона** (22. februar 1732–14. december 1799). Bil je ameriški general, politik in prvi predsednik Amerike od 30. aprila 1789 do 4. novembra 1797. Osebnost prvega ameriškega predsednika so šolski mladini predstavili s predavanji.

V začetku maja 1932 so se ob 261-letnici spomnili dveh narodnih junakov, **Zrinskega in Frankopana**. Hrvaška plemiča, ki sta se v 17. stoletju z madžarskimi plemiči uprla zoper centralizem in germanizacijo Dunaja. Upor se je izjalovil. Vodje upora so bili v Dunajskem Novem mestu obglavljeni 30. aprila 1671.

23. decembra 1932 so proslavili 100-letnico rojstva zdravnika, pesnika in prevajalca **Jovana Jovanovića Zmaja** (24. november 1833–1. junij 1904). Poleg Djure Jakšića je bil največji lirik srbskega romanticizma. O njem so bila po razredih organizirana predavanja.

24. septembra 1932 so praznovali **Slomškov dan**. Anton Martin Slomšek (26. november 1800–24. september 1862) je bil duhovnik, škof, pisatelj, pesnik, pedagog in svetnik. Ob 70-letnici njegove smrti so se na velikega narodnega buditelja in prvega slovenskega pedagoga spomnili s proslavo.

21. septembra 1933 so na šoli proslavljali 100-letnico rojstva pesnika, pripovednika in dramatika **Djure Jakšića** (27. september 1832–16. november 1878). Po poklicu je bil učitelj risanja in slikar.

V višjih razredih narodne šole so imeli učenci v letu 1933/34 predavanja o **Vuku Karadžiću** (7. november 1787–7. februar 1864), srbskemu jezikoslovcu, reformatorju srbskega jezika, ki je standardiziral srbsko abecedo, zbiral narodno prozo in poezijo. Pri njegovem delu mu je pomagal in svetoval Jernej Kopitar. Spoznala sta se na Dunaju.

5. junija 1935 so proslavili 85-letnico rojstva nadškofa dr. **Antona Bonaventura Jegliča** (29. maj 1850–2. julij 1937).

10. marca 1936 so praznovali 100-letnico rojstva književnika in kritika **Josipa Stritarja**

(6. marec 1836–23. november 1923), slovenskega pesnika, pisatelja, dramatika in prevajalca.

28. maja 1936 so se s predavanji spomnili učenjaka, izumitelja, elektrotehnika, fizika, kemika in matematika, izseljenca **Nikola Tesle** (10. julij 1856–7. januar 1943).

25. junija 1936 so se s predavanjem spomnili politika, pesnika in pisatelja **Janka Veselinoviča** (13. maj 1862–26. junij 1905).

Zanimivo, da naletimo šele leta 1937/38 na podatek o praznovanju Prešernovega dne. Od 7. do 12. februarja so učenci vrhniške šole zbrali 1526 din za odkup Prešernove rojstne hiše. Zakaj prejšnja leta o praznovanju Prešernovega dne ni podatkov, bi bilo zanimivo vedeti. Lahko le sklepamo, da je bilo praznovanje tako samoumevno, da o njem niso pisali – a to je komaj verjetno. Manj verjetno je tudi, da bi ravnatelj, ki je natančno beležil dogajanja v šoli in izven nje, pozabil na ta dan. Ali so na vrhniški šoli praznovali Prešernov dan?

Med proslave in praznovanja obletnic ne sodijo datumi, ki jih bomo navedli v nadaljevanju prispevka. Ti dnevi so bili povezani z organizacijami na šoli. Šolska mladina je bila v mladinskih organizacijah, kot so: Podmladek Jadranske straže, Mladi junaki, Prosvetno društvo, Marijin vrtec, Podmladek Rdečega križa, Mladi varčevalec, telovadno društvo Sokol, Mladi junaki, Branibor, Proti tuberkulozna liga. Tako so na šoli imeli dan rdečega križa, dan podmladka jadranske straže itd. Proti tuberkulozni dan je bil navadno v mesecu maju. Šolska mladina je med 14. in 25. ali med 19. in 26. majem zbirala denar. Pošiljala ga je Proti tuberkulozni ligi v Ljubljano. Več akcij so imeli leta 1938/39, ko so posadili 400 sadik smrečic na gozdni parceli. Od 4. do 10. junija so proti tuberkulozne dneve popestrili s predavanji. Zbrani

denar pa so namenili Odboru za zaščito dece in Proti tuberkulozni ligi na Vrhniki. Na dan Podmladka Rdečega križa 1. in 24. aprila so zbirali denar v dobrodelne namene svoje organizacije. Dečji dan so slavili od 21. do 29. maja.

25. september je bil dan Rdečega križa – Podmladek Rdečega križa.

31. oktober je bil dan Podmladka Jadranske straže.

9. november – dan varčevanja (3.–6. 11.).

14. november – dan Mladih junakov.

26. november – Izseljeniški dan (22.–28. november).

8. maja – Materinski dan (11. maj).

10.–17. marca – Treznostni teden, šolska mladina je skupaj z učitelji svarila pred alkoholizmom.

V času velike noči pa so med otroci uvedli še akcijo, s katero so zbirali prispevke v korist obrambnega društva Branibor, in sicer je šolska mladina tržila pirhe.

Vsakemu izmed teh dni so šolski pedagogi del učnega časa posvetili ozaveščanju otrok in ga dopolnili s poučnimi predavanji.

UČITELJI IN UČITELJICE

Napredno učiteljstvo, ki je pričakovalo spremembe, je bilo kmalu razočarano, saj so se nacionalna in socialna vprašanja vedno bolj zaostrovala, kar se je kazalo na kulturnopolitičnem in se je odražalo tudi na šolsko-pedagoškem področju.

V obdobju Avstro-Ogrske je vsak učitelj dobil službeno stalnost, ko je opravil strokov-

ni izpit in je zaprosil za službeno mesto v javnem natečaju. Pridobljeno delovno mesto je izgubil samo v primeru disciplinskega postopka. Obstajala je možnost premestitve učitelja »po službeni potrebi«, a se to ni dogajalo pogosto. Po vojni pa je to postala pogosta praksa, vsakega neželenega učitelja, ki ni ustrežal vladajoči politični opciji, so premestili »po službeni potrebi«.

Učitelji so postali državni uradniki po zakonu o državnih uradnikih 31. julija 1923. S tem zakonom jih niso smeli brez predhodne preiskave odpustiti, zagotovljena jim je bila stalnost. Določba o stalnosti je bila le formalna, saj je bilo že v 71. členu predvideno premeščanje državnih uradnikov po službeni potrebi. Še večje razočaranje je prinesla zakonska uredba, sprejeta po uvedbi diktature.¹⁷ Z uredbo je bila ukinjena stalnost vsem državnim uradnikom. Šolski zakon, ki je bil sprejet leta 1929, ni več vseboval določil o službeni stalnosti. Zakon je bil centralističen in se ni bistveno razlikoval od prejšnjega avstrijskega zakona. Oba sistema sta bila narejena na podlagi povezave med politično in šolsko upravo. Šolska uprava je ostala pod nadzorom političnih organov. Po zakonu so morali učitelji dajati zgled državljsanske, verske, politične in kulturne strpnosti. Članstvo v organizacijah, ki so bile škodljive za smotre narodnih šol, je bilo prepovedano. Učitelje je zakon v primeru disciplinskih kazni izvil iz določil uradniškega zakona. Bili so neposredno podrejeni političnim oblastem. Učitelja je z opominom ali ukorom kaznoval srezki načelnik, ban ga je izrečeni kazni primerno kaznoval še z izgubo plače do 15 dni. Ministru za prosveto pa so bile pridržane višje kazni. Banska uprava je dajala predloge za namestitve in premestitve. Na podlagi teh predlogov je ministrstvo odločalo o namestitvah in premestitvah učiteljev. V krivdnih primerih so učitelja premestili, ne da bi mu povrnili potne stroške, ki jih je imel

s selitvijo. V ta sklop so sodili vsi učitelji, ki jih je kaznoval prosvetni minister. Zakon je omogočal neposredni nadzor nad njihovim strokovnim delom in hkrati omogočal tudi materialne, disciplinske in kazenske sankcije. Omenjeni predpisi so učiteljstvo zelo prizadeli. Nezaželene učitelje, ki so jih oblasti označile za škodljive ali neprimerne, so pogosto premešali in jih pošiljali v oddaljene kraje, ne da bi jim povrnili stroške. Kriteriji za učiteljevo delo so bili zelo različni – ocenjevali so njihovo delo v šoli in izven nje. Ocenjevali pa niso le učitelja, ampak tudi njegovo družino.

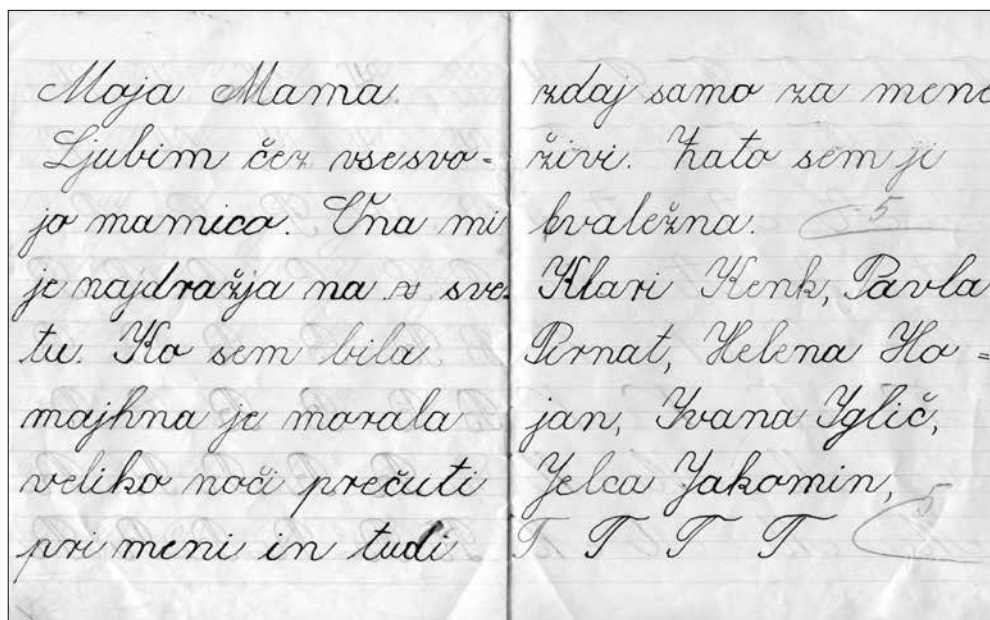
Razen premeščanja po volji politike je bilo za pedagoški kader kritično tudi vprašanje materialnega položaja. Leta 1919 so se plače učiteljem povečale, a prvo navdušenje je kmalu splahnelo, kajti zaradi inflacije in dviganja cen njihove plače niso več zadoščale za preživetje. Plače naj ne bi, sodeč po časopisnih člankih, zadoščale niti za polovico meseca. Na podlagi mnogih pritožb so leta 1922 učiteljem le izplačali draginjske doklade, a že jeseni so se cene znova dvignile.

V prejšnjih prispevkih o vrhniški šoli smo obsežno pisali o učiteljih, ki so učili na vrhniški ljudski šoli. Posvetili smo veliko prostora njihovem dolgoletnemu službovanju na Vrhnikih, marsikateri učitelj ali učiteljica sta zapustila šolo in se zaposlila v drugih krajih. Vzroki za odhod učiteljev na druga delovna mesta so bili različni. Posvetili smo pozornost njihovem dopolnilnemu izobraževanju, bolezenskim težavam. Pri opisu njihovih življenjskih usod so nam bili v veliko pomoč prispevki muzejske svetnice, velike poznavalke šolskega sistema in življenjskih usod učiteljev in učiteljic, Tatjane Hojan. Gospa je v Vrhniških razgledih objavila številne članke o učiteljih in učiteljicah, ki so učili na omenjeni šoli. V tem prispevku ne bomo obravnavali vsega pedagoškega

kadra, ki je poučeval na vrhniški šoli med leti 1918 in 1941. Omenili bomo le nekatere spremembe na področju kadrovanja. Omejili se bomo le na ravnatelje. V primerjavi z ravnatelji v času Avstro-Ogrske so se zelo pogosto menjavali. Vzroki za menjave niso bili le vojna, bolezen, upokojitev ali smrt, ampak tudi politične razmere, ki so bile določenim učiteljem naklonjene, drugim pa ne.

17. avgusta 1924 je umrl dolgoletni ravnatelj vrhniške šole Vinko Levstik.¹⁸ Na vrhniški šoli je bil od 1875 do 1903. leta. Poleg dela s šolsko mladino pa se je ukvarjal tudi z glasbo. Za zasluge na področju cerkvenega petja je bil odlikovan s papeškim zlatim križcem »Pro ecclesia et pontifice«.

Karel Matajec¹⁹ je bil ravnatelj na vrhniški šoli od 1905 do jeseni 1921, ko je vzel dopust, predvidoma že zaradi zdravstvenih težav. Leta 1923 je bil upokojen, v istem letu v novembru je preminil. Na njegovo mesto so imenovali začasnega ravnatelja Ivana Štreklja,²⁰ a že leta 1924 so šolske oblasti na mesto ravnatelja imenovali Emila Schiffrerja.²¹ Šolo je vodil do 1929/30. Tudi Schiffrer je po petih letih ostal doma zaradi zdravstvenih težav. Kljub skrbni negi domačega zdravniška se mu zdravstveno stanje ni izboljšalo. Odšel je na zdravljenje na kliniko v Ljubljano, kmalu po prihodu je preminil. Pogreba, 25. aprila 1930 ob 15.00, se je udeležil ves učiteljski zbor in vsa mladina s praporom na čelu. Prišli so tudi zastopniki krajevnega šolskega odbora, predstavniki občine in drugi krajani. Poslovilni govor je imel v imenu učiteljskega zbora Gregor Novak,²² mladina se je poslovila z ganljivim poslovilnim nagovorom in petjem. Za preminulim ravnateljem Schiffrerjem so imeli mašo 23. maja in 28. junija 1930. Srezko načelstvo je 20. novembra 1929 predalo začasno vodstvo šole Francu Pavletiču,²³ ki je do 17. marca 1930, tj. pet mesecev, opravljal dolžnosti ravnatelja.

39. Spisne vaje Marte Drašler, 1. razred, šol. leto 1934/35. (Zvezek hrani: Muzejsko društvo Vrhnika).

V naslednjem šolskem letu nikjer v kroniki ni podatka o odloku in imenovanju novega upravitelja šole. Na seznamu učnega kadra pa zasledimo novo ime šolskega upravitelja Alfonza Završnika.²⁴ Po štirih letih službovanja na vrhniški šoli je bil tudi Završnik 24. aprila 1934 premeščen v Moste pri Ljubljani, njegove posle je prevzel France Pavletič. Z odlokom banske uprave v Ljubljani VIII No. 5019/1 z dne 23. avgusta 1935 je bil Pavletič imenovan za dobo treh let kot začasni šolski upravitelj. Dolžnosti je bil razrešen po štirih letih z odlokom banske uprave dravske banovine v Ljubljani IV. No. 15258 z dne 2. septembra 1939. Na njegovo mesto je bil kot začasni ravnatelj postavljen Aleksander Dominko,²⁵ ki je 16. septembra 1939 prevzel upravne posle.

Franca Pavletiča so večkrat imenovali za ravnatelja, a vedno znova so ga razrešili, in to kljub temu da je vestno vodil šolo. S pomočjo učiteljev Gregorja Novaka in učiteljice Marije Petkovšek²⁶ je zapisal v šolsko kro-

niko dogodke za leto 1928/29 in 1929/30, ko je vodil šolo še ravnatelj Emil Schiffrer. Schiffrer kronike ni vodil, predvidoma zaradi bolezni. Za leto 1930/31 mu je pomagala sestaviti kroniko učiteljica Petra Obersnu Petrovčič.²⁷ Manjkajoča leta je vnesel v kroniko leta 1935, ko je bil imenovan za ravnatelja. Tatjana Hojan je v prispevku o učitelju Pavletiču zapisala, da so njegovo delo do leta 1929 ocenili s prav dobrim, od leta 1929 pa z odličnim. Pravega vzroka, zakaj so učitelja Pavletiča večkrat razrešili vodenja šole in ga nato znova imenovali, ne poznamo; morda nas bo nadaljnje brskanje po arhivskem gradivu pripeljalo do odgovora. Ohranjeni pa so podatki za obdobje po letu 1935, ko je na Slovenskem po parlamentarnih volitvah prišlo do množičnih premeščanj učiteljev. V tem obdobju je na oblast prišla Slovenska ljudska stranka (SLS).

Konec poletja, tik pred začetkom šolskega leta, so na vrhniški šoli sprejeli pet učiteljev, in sicer dva moška in tri ženske. Podatek o

razpisu delovnih mest in o sprejetju pedagoškega kadra najdemo v prispevku Tatjane Hojan, ki ga je povzela po XVIII. seji višjega šolskega sveta, ki je bila 18. avgusta 1921:²⁸ »9. junija 1921 je bil v Učiteljskem tovarišu objavljen razpis učiteljskih služb za ljubljansko okolico. Na Vrhniki sta bili razpisani dve mesti za učitelje in eno za učiteljico. 18. avgusta istega leta je bilo objavljeno poročilo o 18. seji višjega šolskega sveta. V njej je podatek, da so učiteljsko službo na Vrhniki dobili: Franc Pavletič, Slavko Vuk, Pavla Buh,²⁹ Jelica Vuk-Sadar in Marija Pleško.³⁰«

ZDRAVSTVENO STANJE ŠOLSKE MLADINE

Skrb za zdravje šolske mladine se je v obdobju med obema vojnama izboljšala. Poleg vsakoletnega cepljenja proti kozam so zdravniki opravljali vsakoletne redne preglede šolske mladine. Šolski mladini je bil zdravnik na voljo skozi vse šolsko leto. Ob nalezljivih boleznih so bolne učence izolirali, razkuževali razrede. S tem so skušali zavezati nadaljnje širjenje bolezni. Prisotne so bile različne otroške bolezni, a hudih epidemij, da bi morali na šoli prekiniti pouk v času med obema vojnama, skorajda ni bilo. Izjema je bil čas po prvi vojni, ko je po vsej Evropi razsajala španska gripa. Začela se je še pred koncem vojne. Vzrok za to pandemijo je bil v mobilizaciji in premikih velikih množic s celine na celino, iz države v državo, iz kraja v kraj – množice so se valile povsod. Bile so izčrpane, onemogle, podhranjene, neodporne in bolezen se je razširila. Med letoma 1918 in 1919 je za to boleznijo umrlo približno 50 milijonov ljudi. Na Vrhniki bolezen tako hudih razsežnosti ni imela. Zaradi epidemije španske gripe so zaprli šolo v času od 12. do 16. oktobra. Ko so začeli s poukom 16. oktobra, se je izkazalo, da je šolska mladina večinoma še bolna, saj je prišlo k pouku le 79 otrok. Prestavili so začetek pouka na

11. november. Oboleli otroci, seveda tisti, ki so ozdraveli, so prišli k pouku šele meseca marca. Na šoli je bilo 100 primerov španske gripe. Poleg učencev so zboleli žena in otrok šolskega sluga ter oba kateheta. V vrhniški šolski kroniki so zabeležili, da je bilo med prebivalci Vrhnike 11 smrtnih primerov. Prebivalci so bili zaradi vojnih razmer podhranjeni in neodporni, zato ni čudno, da so se poleg smrtonosne španske gripe začele širiti koze, zato je bilo izvedeno prisilno cepljenje odraslih in otrok. Med šolsko mladino so se pojavili posamezni primeri škrlatinke.

V naslednjih šolskih letih med 1920 in 1928 ni bilo hudih epidemij. Otroci so bili bolni, a hujših primerov nalezljivih bolezni ni bilo. V šolskem letu 1922/23 sta umrla dva dečka, leta 1924/25 štirje učenci, in sicer Stanislav Verbič, Ljudmila Grom, Pavla Korenčan in Ivana Caserman. Vzrok smrti za vse omenjene učence v šolski kroniki ni bil naveden. Naslednje šolsko leto niso beležili smrtnih primerov. Med učenci nižjih razredov je bilo nekaj primerov ošpic. V teh osmih letih so imeli na šoli dva primera zloma, in sicer noge in roke. Učenca, ki si je zlomil nogo, so odpeljali v deželno bolnišnico. Kako pa so sanirali zlomljeno roko učenca 4. c razreda Ivana Voljča, ni podatkov. Med omenjenimi poškodbami brez hujših posledic je omenjen pik kače. Kača je pičila Antona Eržena, učenca 3. a razreda.

V letu 1925 že zasledimo v šolski kroniki poročila o sistematičnih pregledih, pri katerih so odkrivali zgodnje stadije TBC. Zato so učence pošiljali v Ljubljano na rentgenske preglede pljuč. Beremo tudi o uvedbi cepljenja proti škrlatinki (1930), davici (1932) in kasneje še uvedbi cepljenja proti TBC (1937/38).

V šolskem letu 1925/26 so uvedli predavanja o higieni, jetiki in alkoholu. Na šoli so ustanovili društvo Mladi junaki. Člani so bili

vsi tisti, ki se niso predajali alkoholnim pijačam. Društvo je skušalo skupaj s Podmladkom Rdečega križa prepričati mlade, da je alkohol škodljiv za zdravje.

Prvič naletimo na podatek o jetiki v letu 1927/28, ko je za jetiko umrla učenka osmega razreda Marija Šušteršič. V tem šolskem letu so odkrili še šest primerov suma jetike. Vseh šest otrok so takoj poslali na Rakitno, da bi se v zdravilišču okrepili in popravili slabo zdravstveno stanje. Otroci so se tam dolgočasili. Drug za drugim so se vračali domov. Dobronamerna akcija šolskega vodstva in okrajnega zdravnika žal ni bila uspešna. Učitelj Emil Milan Schiffrer (1881–1930)³¹ je zapisal v kroniko: »Je pač križ z otroci!« Morda se takrat starši še niso zavedali resnosti te bolezni in niso vplivali na svoje otroke. Zato je vodstvo šole skupaj z okrajnim zdravnikom organiziralo za šolsko mladino predavanja, s katerimi so jih seznanjali z nevarno boleznijo – tuberkulozo.

Zdravstveno stanje otrok v naslednjem šolskem letu (1928/29) je bilo zelo slabo, saj je zbolelo za gripo 56 dečkov in 64 deklic. Tuberkulozo so odkrili pri treh dečkih in eni deklici. Nekaj je bilo tudi smrtnih primerov. Umrla sta dva dečka in deklica. Za gripo je umrl Franc Jeršinovec, učenec 2. a razreda, za tifusom sta umrla učenec sedmega razreda Frančišek Pirc in Frančiška Stržinar.

Navedbo o razkuževanju razreda na vrhniški šoli zasledimo prvič leta 1930. Ko je zbolel za škrlatinko učenec 4. a razreda Ivan Kumer, so razred razkužili. Sošolci pa so imeli pouk nekaj časa v drugih prostorih. Podoben primer razkuževanja razreda zasledimo že naslednje leto, ko je zbolel za davico (krup) Franc Rode iz 3. a. Oba dečka sta okrevala brez posledic. V šolski kroniki ni omenjeno, da bi kateri izmed sošolcev zbolel – torej lahko sklepamo, da je bila preventiva z razkuževanjem in izolacijo uspešna.

V šolskem letu 1931/32 je bilo na šoli nekaj primerov oslovskega kašlja. Za jetiko je umrla ena izmed učenk vrhniške šole. V tem letu so vrhniško šolsko mladino cepili proti škrlatinki.

Na obveznem zdravniškem pregledu je bil prvič leta 1932/33 tudi celoten učiteljski zbor. Pregled je opravil banovinski zdravnik Franc Zupan. V tem letu so učence cepili proti davici. Med njimi je bilo nekaj primerov ošpic in gripe, a brez posledic. Nekaj učencev je bolehalo za jetiko, a smrtnih primerov ni bilo. V šolski kroniki so zabeležili prvi primer otroške paralize. Menimo, da je bilo teh primerov že nekaj v preteklosti, a niso bili prepoznani ali jih niso v kroniki ustrezno zabeležili. Meseca oktobra je za omenjeno boleznijo zbolela Kristina Koenig, doma iz Bistre 11. Sošolci so bili tri tedne v osami (kontumacirani). Deklica je ozdravela, a je bila zaradi hudih posledic leta 1935/36 oproščena rednega šolskega pouka.

Gripa je razsajala med mladino vsako leto jeseni in pozimi, včasih so bile posledice hude, celo smrtne. Tako je leta 1933/34 za posledicami gripe in kasnejše pljučnice umrla Marija Pečar. Tuberkulozi je podlegla Nada Dobrovoljc, učenka 5. b razreda.

Državna poliklinika v Ljubljani je to šolsko leto cepila šolsko mladino na Vrhnikih proti davici in škrlatinki. Cepili so jih trikrat, vsakih 21 dni. Šolarje, ki so bili stari deset let, je banovinski zdravnik cepil vsako leto proti kozam.

TBC je bila bolezen tistega časa, zato so skušali s predavanji in vsakoletnimi pregledi preprečiti najhujše. Dr. Zupan je 24. maja 1935 imel predavanje. Mladina se je zbrala v šolski telovadnici. Na pobudo zdravnika so 28. maja 1935 ustanovili Proti tuberkulozno ligo, ki je imela namen seznanjati prebivalce z načinom obrambe pred to boleznijo.

Učenca Stanka Srnela, ki je zbolel za jetiko, je banovinski zdravnik takoj osamil. To leto so učenci zboleli za mumpsom in gripo, a hujših primerov ni bilo.

Vsi desetletniki so bili tudi to leto meseca maja cepljeni proti kozam. Kontrolo uspešnosti cepljenja je zdravnik izvedel še v istem mesecu. Zdravnik je 18. maja pregledal vse šoloobvezne otroke. Pri tem pregledu je posvetil pozornost tudi pregledu zob. Morda ne bo odveč omeniti, da je zdravnik nudil zdravniško pomoč skozi vse leto vsem otrokom. Vsem je bila dostopna tudi lekarna z zdravili in ostalimi pripomočki.

V okviru Proti tuberkuloznega tedna (1935/36) je imel banovinski zdravnik predavanje v naravi. Udeležilo se ga je okoli 300 otrok. Posamezna predavanja so organizirali tudi v razredih. V šolskem letu 1935/36 ni bilo epidemij. Šolo sta zaradi bolezni zapustila Anton Osredkar in Frančiška Slabe. Deček je zbolel za otroško paralizo, deklica pa je imela psihične težave. Zanj najdemo podatke znova v šolskem letu 1936/37, ko je dobila zdravniško spričevalo, s katerim je bila opravičena obiska pouka.

Otroke, stare deset let, so cepili, ostale pa pregledali. Zdravnik je pregledal 388 otrok. Pri pregledu je ugotovil, da jih 288 boleha na S. in 237 na L.³² Otroke, ki so se nameravali jeseni vpisati v prvi razred ljudske šole, je pregledal 22. junija. V tem šolskem letu je iz zdravstvenih razlogov, predvsem za preprečevanje TBC, banska uprava izdala nalog, da se mora podvreči zdravniškemu pregledu pljuč vse učno osebje. Pregled je potekal 18. septembra. V tem šolskem letu so vpeljali obvezno preobuvanje. Učenci in učitelji so ob vstopu v šolsko poslopje obuli copate – obuvanje copat je postalo obvezno. Kdo bi si mislil, da so začetki obuvanja copat že tako stari – 79 let? A ti prvi začetki obuvanja niso delali razlike med učnim osebjem in učen-

ci. Danes obuvajo copate učenci – morda so tudi ti opustili to navado?

Še pred šolskim letom 1936/37 je v mesecu avgustu izbruhnila epidemija davice. Med otroci je bilo kar 28 primerov. Umrla je učenka prvega razreda višje ljudske šole, omenjen je le njen priimek Istenič. Srše Marija, učenka prvega razreda osnovne šole, je umrla zaradi bolezni ledvic. S kolesom se je smrtno ponesrečil gojenec obrtnonadaljevalne šole Ivan Hren.

Higienski zavod kraljevine Jugoslavije v Ljubljani je 14. septembra, 5. oktobra in 19. oktobra opravil trikratno cepljenje zoper davico vseh otrok od 3. do 15. leta starosti. Dr. Franc Zupan je pregledal šolske otroke dvakrat, in sicer v februarju in juniju. Javno cepljenje koz vseh, ki so bili rojeni leta 1927, je bilo 13. maja. Uspešnost cepljenja so preverjali 20. maja. Tuberkulozno akcijo so izvedli tudi v mesecu maju. Otroci so ob tej priložnosti zbrali 1027,50 din in jih nakazali odboru Proti tuberkulozne lige na Vrhniki.

V tem šolskem letu so se krajani in učenci poslovili od dolgoletnega vrhniškega zdravnika dr. Janka Marolta.³³ Po njegovi upokojitvi leta 1932 so se zdravniki na Vrhniki zelo pogosto menjavali.

Otroci so bili med šolskim letom 1937/38 dokaj zdravi. Bolezen je izbruhnila med šolskimi počitnicami, ko sta zboleli za davico Eta in Marija Žitko. Epidemija se je širila in 31. avgusta je bilo bolnih že šest otrok. V tem letu so imeli tudi smrtni primer dečka Roka Šviglja, vzrok za smrt ni bil popolnoma jasen.

Medicina je šla v svojem razvoju naprej, zato so bili vsakoletni pregledi šoloobveznih otrok samoumevni in redni – tako kot tudi cepljenje proti kozam, davici in škrlatinki. V šolskem letu 1937/38 so bili vsi otroci zdrav-

niško pregledani in kot zasledimo, tudi prvič cepljeni proti tuberkulozi. Na podlagi pregleda otrok je zdravnik svetoval preventivni pregled v Ljubljani kar 42 otrokom, kjer naj bi jih rentgensko pregledali. Odzvala se je večina predlaganih otrok oz. staršev. 13 otrok je ostalo nepregledanih. Ti so bili tako revni, da niso imeli denarja za potne stroške. Proti tuberkulozna liga je zanje votirala potrebni znesek iz prostovoljnih prispevkov in jim tako omogočila rentgenski pregled v Ljubljani. Na tem pregledu so odkrili dva primera tuberkuloze, in sicer pri učenkah Mariji Hren in Stanislavi Rozman. Obe sta bili oproščeni pouka.

V mesecu marcu je bil dr. Zupan premeščen v Dobrno. Začasno ga je nadomeščal do 5. februarja 1939 banovinski zdravnik v Dobravi dr. Fran Puc. V času nadomeščanja je izvedel javno cepljenje otrok, rojenih 1928, in obvezen pregled rojenih 1931.

Po dolгих letih, ko ni bilo hudih epidemij, in ko so skušali s pravočasno odstranitvijo bolnih otrok omiliti morebitne epidemije, je bilo šolsko leto 1938/39 znova leto, ko so pouk ovirale razne nalezljive bolezni. V začetku šolskega leta je bila na pohodu davica. Bakteriološko so pregledali otroke in jih na podlagi pregleda izločili 31. Po davici sta bili na šoli še dve nalezljivi bolezni, in sicer ošpice in dušljivi kašelj (oslovski kašelj). Marijo Hren, Silvana Simončiča in Janka Simončiča so izločili zaradi TBC.

Novi zdravnik dr. Karel Stierl je prišel kot novi banovinski zdravnik na Vrhniko 5. februarja 1939. Takoj je pregledal vse otroke v nižjih razredih in pregled večkrat ponovil. Cepil je vse desetletne otroke in pregledal otroke, ki so bili godni za vpis v prvi razred osnovne šole.

V tem šolskem letu beremo tudi o prvi avtomobilski nesreči. Udeleženec je bil učenec

Jožef Šušteršič. Nesrečnež je hitel iz stranske ulice na glavno in ne da bi se ozrl, stekel naravnost pred avto. »Pri priči« je umrl.

Epidemij v letu 1939/40 ni bilo. Za davico je obolel Franc Ogorevc, a bolezen se ni razširila. Kot vsako leto so bili vsi otroci pregledani, osem otrok je moralo na nadaljnje preiskave v Proti tuberkulozni dispanzer v Ljubljani. Tudi v tem letu se je izkazalo, da so nekateri prerevni, da bi si plačali pot v Ljubljano. Pri nobenem od pregledanih otrok niso našli kaverne na pljučih. Dr. Karel Stierl je le kratek čas ostal na Vrhniki na mestu banovinskega zdravnika – dobro leto. Izpraznjeno mesto zdravnika je dobil dr. Zoltan Žekš, ki je takoj po prihodu opravil vsakoletno cepljenje in pregled otrok.

V začetku vojne ob okupaciji Italijanov ni bilo epidemij. Bolezni, kot so davica, ošpice, mumps, niso zavzele večjega obsega. Zdravniški pregled je italijanska zdravstvena organizacija opravila meseca maja. Zdravstvena ekipa je prišla z dvema avtomobiloma, ki sta bila opremljena z moderno tehnologijo. Avtomobila sta bila mala klinika na kolesih. Po pregledu so zdravniki ocenili zdravje otrok za dobro, le glede zob je bila njihova ocena slaba. V istem mesecu je dr. Žekš izvedel vsakoletno zaščitno cepljenje in pregled vseh otrok, ki so se jeseni vpisali v prvi razred.

SOCIALNO STANJE

Žalostno, toda resnično: če še niste pozabili prejšnjih številke Vrhnjskih razgledov in objavljenih prispevkov o vrhnjski šoli, prav gotovo niste pozabili naštetih dobrotnikov in njihovih daril. Ne gre spregledati dejstva, da so revni otroci v zimskem času dobili v gostilni in kasneje v šolski kuhinji pravo kosilo. Konec 19. in začetek 20. stoletja so otrokom v zimskem času s pomočjo donatorjev in domačih gostilničarjev nudili toplo

kosilo. Kaj pa so dobivali revni otroci v 30. letih prejšnjega stoletja – žalostno! – le kos kruha in toplo mleko.

Nekaj let po prvi vojni v šolski kroniki ni bilo najti posebnih zaznamkov o socialnih razmerah na Vrhniki. Dobrotniki so zbirali denar, ki so ga nalagali v hranilnico. Omenjeno je bilo tudi, da so zbirali obleke in jih delili med revnejše sloje, a o posebnih socialnih razmerah v šoli ni podatkov. V šolskem letu 1933/34 pa so se razmere očitno poslabšale. Zapisovalcu kronike se je zdelo pomembno, da zapiše: »... socialne razmere mnogih naših otrok so jako žalostne. Brezposelnost, ki se je letos pomnožila je kriva bede in pomanjkanja. Učiteljski zbor se je neštetokrat posvetoval, kako bi omilil bedo. Končno je zaprosilo upraviteljstvo državne ljudske šole na Vrhniki ministristvo socialne politike v Beogradu za podporo v svrhu prehrane tukajšnje slabotne šolske mladine. Prošnja je bila ugodno rešena, ter je bilo nakazanih 2000 din z odlokom 31. V. 1934. br. 9840. Denar se bo porabil prihodnje šolsko leto za mleko za vse one otroke, ki prihajajo v šolo brez gorkega zajtrka, posebno v zimskem času.« To socialno stanje je bilo prav gotovo odraz takratne svetovne krize. Jugoslavija sicer ni sodila med industrijsko razvite države, a je svetovna finančna kriza ni obšla.

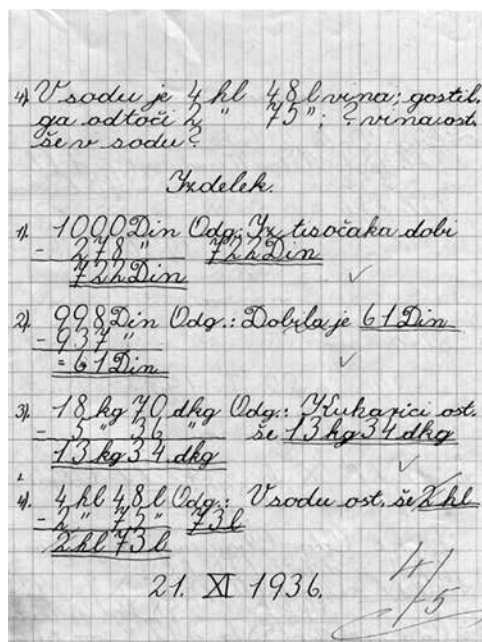
Naslednje leto so s pomočjo učiteljice Marije Petkovšek³⁴ ob božičnici obdarili kar 150 revnih otrok z obleko, obutvijo in hrano. Ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje je namenilo 2000 din vrhniški šoli za prehranjevalno akcijo. S tem denarjem so na šoli nudili 102 najrevnejšim otrokom zelo skromni jutranji obrok. A žal ta podpora ni zadostovala za vse leto. Ko je zmanjkalo denarja, so bili primorani prenehati s prehranjevalno akcijo.

Socialne razmere otrok se tudi naslednje šolsko leto niso izboljšale, kajti brezposelnost

se je še stopnjevala in prav ta je bila kriva pomanjkanja. Otroci niso bili preskrbljeni niti z najosnovnejšimi življenjskimi potrebščinami. S podporo ministrstva so bili v šolskem letu 1934/35 v zimskem času preskrbljeni 104 otroci, in sicer s toplim mlekom in kruhom. Za šolske potrebščine pa je poskrbel krajevni šolski odbor.

Gospodarska kriza je bila iz leta v leto hujša, kar se je poznalo na šolski mladini. V šolskem letu 1935/36 je več »dejavnikov« priskrbelo obleke, obutev, šolske potrebščine in organiziralo prehranjevalno akcijo za najrevnejše otroke. Občani Vrhnike so zbrali 1172 din v gotovini, v blagu pa 1834 din. Banska uprava je dala 500 din, krajevni šolski odbor pa 2000 din. S tem denarjem so v času od 11. januarja do 9. aprila nudili približno 125 učencem mleko in kruh. Za vso prehrano so dali 4323,50 din, ostalo je 2183 din, ki so jih prihranili za naslednje leto. Za uspešno karitativno akcijo so bile zaslužne Marija Arri-gler,³⁵ Eleonora Kerkoč³⁶ in Petra Petrovčič.

Gospodarska kriza je trajala vse do vojne, vsaj tako je videti po zapisih v kroniki. V šolskem letu 1936/37 je bilo zapisano, da je kriza zajela ves svet. Odraz tega pa je bila žalostna podoba šoloobveznih otrok, ki so jih učitelji vsak dan videli in so z njimi sočustvovali. Učiteljski kader, občani, šolski odbor in banovinska uprava so se ves čas trudili, da bi vsaj deloma omiliti to bedo. Društvo Sokol je za Miklavža otroke obdarovalo z obutvijo, obleko; za božič je banska uprava oblekla dva najrevnejša. S podporo radodarnih posameznikov in mnogih organov je banska uprava organizirala prehrano v šoli, tj. mleko in kruh za 88 otrok. V času od 7. decembra 1936 do 16. aprila 1937 so razdelili 1913 litrov mleka in 723 štruc kruha v vrednosti 5718 din. Najbolj zaslužni pri teh akcijah so bili učitelji in učiteljice ter vrhniški dobrotniki. Njim gre vsa zahvala in

40. List iz računskega zvezka Marte Drašler, 3. razred, šol. leto 1936/37. (Zvezek hrani: MDV).

priznanje za dobro organizirano prehranjevanje in obdarovanje otrok. V šolski kroniki dobrotniki niso več poimensko navedeni, kot je bila to navada koncem 19. in v začetku 20. stoletja.

V šolskem letu 1937/38 in 1938/39 beremo, da so se zadeve obrnile na bolje, a ne za dolgo. To izboljšanje je bilo le slepilo, saj je večina kljub izboljšanju stanja še vedno čutila pomanjkanje. Na šoli so izvedli anketo, ki naj bi pokazala splošen socialni položaj šoloobveznih otrok. V ta namen so se zbrali učitelji, cerkveni in občinski predstavniki, krajevni in občinski šolski odbor in predsedniki humanitarnih krajevnih organizacij. V kroniki o rezultatih ankete žal ni podatkov.³⁷ Kot vsako leto so decembra otroke obdarovali z obleko, perilom in obutvijo, darila je dobilo 80 revnih otrok. Za božič pa je banska uprava obdarovala še dva najrevnejša med njimi, oskrbela ju je s pisalnimi in risalnimi potrebščinami ter učnimi knjigami.

Če smo govorili o delnem izboljšanju socialnega stanja med leti 1937 in 1939, pa lahko trdimo, da se je stanje v letu 1940 vidno poslabšalo. Kronist zapiše, da je bilo slabše kot v času svetovne krize. To je čas druge svetovne vojne. Ko so Italijani vkorakali na Vrhniko, se je socialno stanje prebivalstva in posledično tudi šoloobvezne mladine vidno slabšalo. Leta 1940/41 so se cene dvignile tudi za 500 %, plače pa le za 12 %, največ za 20 %. Sledila je še menjava dinarjev v lire, kar je pripomoglo k višanju cen in goljufijam. Da bi nemogočo situacijo omilili, so uvedli živilske karte.

TELOVADBA

Načrt za reorganizacijo šolstva leta 1848 je že predvideval telovadbo kot učni predmet. Vpeljala se je v srednje šole (gimnazije in realkle), a le v fakultativni obliki.³⁸ Predmeta telovadbe ni bilo v osnovni šoli, ker se reforma osnovnega šolstva leta 1849 ni izvedla. Državni zakon o osnovnem šolstvu leta 1868³⁹ je prinesel poleg mnogih novosti v učni načrt ljudskih šol tudi telovadbo. Zakon je zagotovil novemu predmetu mesto v učnem procesu. Predmet je bil obvezen za učence in učenke, a po letu 1883 je bil za dekleta le fakultativen, tj. neobvezen predmet. Dekleta so lahko telovadila, le če so jih starši prijaviли k pouku telovadbe. Pri izvedbi tega zakona so bila možna velika odstopanja, ker so imele deželne vlade proste roke pri oblikovanju deželnih zakonov. Težave niso bile le v različno razvitih regijah, ampak tudi v negativnem odnosu do predmeta, v materialnih sredstvih, ki so jih posamezne dežele imele za izvedbo tega predmeta, in v pedagoškem kadru, saj se je mnogim zdelo uvedba telovadbe nepotrebna novotarija, celo nevarna za zdravje otrok.

Nepoznavanje fizioloških pogojev telesnega in duševnega razvoja otrok je bil splošen pojav med takratnimi šolniki. Zato je bil ta

vidik otrokovega razvoja močno zanemarjen v vseh tedanjih srednjih in osnovnih šolah. Večina šolnikov je imela otrokovo naravno potrebo po gibanju kot izraz nediscipliniranosti in je z mirno vestjo zahtevala od otrok večurno nepremično sedenje z rokami na klopi. Športno udejstvovanje mladine so v najboljšem primeru pojmovali zgolj za zabavo. Negativnim pogojem telesnega razvoja v domačem okolju pa so posvečali malo ali skoraj nobene pozornosti. Borili so se le proti prezgodnji in prekomerni zaposlitvi otrok. Velik pomen za vzgojo zdravih, telesno in duševno sposobnih generacij so imele težnje nekaterih naprednih pedagogov, ki so videli telesno razvojne potrebe otroka – videli so otrokovo težnjo po gibanju – zato so navajali mladino k športu. Zavedali so se, da ima osnovnošolski otrok poleg duševnih tudi telesno razvojne potrebe, ki sta jih morala dom in šola upoštevati.

Zgoraj omenjeni osnovnošolski zakon je načelno določal prostore, v katerih naj bi potekal pouk telovadbe. Šola bi morala imeti poseben prostor za razgibavanje – telovadnico. Prostor bi bil zaprt, da bi ga pozimi lahko primerno ogreli. Poleg omenjenega prostora bi morala šola imeti še zunanji prostor za gibanje, tj. letno telovadišče. Ob sprejemu zakona nobena šola na področju Avstrije ni imela predpisanih, tj. primernih prostorov – telovadnice in letnega telovadišča. Statistični podatki iz leta 1880 nam nazorno povedo, da je imelo od 1030 osnovnih šol na Slovenskem telovadnico le 37 šol. Leta 1890 se je število pri 1123 šolah povečalo na 43. Do začetka prve svetovne vojne je bilo 60 telovadnic.⁴⁰ Te telovadnice pa so imele le šole v mestih in trgih. Podatki iz leta 1910 kažejo, da telovadbe ni imela večina nižje organiziranih šol. Učitelji so ure telovadbe mnogokrat porabili za druge učne predmete. Poleg primerne prostora za izvajanje telovadbe je predstavljalo problem tudi telovadno

orodje, ki ga šole s telovadnicami niso imele v izobilju. Večinoma so imele le pripomočke za razgibavanje, kot npr. kolebnice ali palice. Položaj šolske telovadbe se ni spremenil do leta 1918. V kraljevini SHS je telovadba postala obvezen predmet za dekleta in fante, a glede telovadnic in njih opreme se zadeve niso bistveno izboljšale.

Deželni šolski sveti v času Avstro-Ogrske so odločali o številu telovadnih ur na teden. Po poročilih lahko sklepamo, da so imeli učenci na teden dve uri telovadbe. Na Kranjskem v prvem razredu telovadbe niso imeli, v drugem so imeli po eno uro. V višjih razredih so imeli po dve uri, in to le v mestih in nekaterih večjih krajih ali tam, kjer je bilo za telovadbo zavzetih nekaj učiteljev.

Na vrhniški šoli niso imeli telovadbe, ker razmere tega niso dovoljevale. V stari šoli ni bilo telovadnice, saj še učilnice stare šole niso ustrezale osnovnim kriterijem. Kljub temu pa beremo v kroniki, da so se dečki ob lepem vremenu razgibavali pred šolskim splotjem ali za cerkvijo. V zimskem času pa so naredili nekaj vaj v učilnicah. Razmere se niso spremenile z odprtjem nove šole, kljub temu da je bila vrhniška šola ena najmodernejših in je imela telovadnico. Ta je še dolgo ostala neuporabna, nezakurjena, mrzla in neopremljena. Vsa naslednja leta do konca 1912 v telovadnici ni bilo telovadnega orodja in prostor ni bil ogrevan. V njej so imeli razne prireditve, uporabljali so jo za občinske seje, volitve in razna zborovanja. Leta 1907 je prazno telovadnico najelo telovadno društvo Sokol.⁴¹ Člani društva so prinesli orodje, na katerem so telovadili, a šolski otroci na tem orodju niso smeli telovaditi. Vodstvo šole je že naslednje leto dovolilo uporabo šolske telovadnice tudi telovadnemu društvu Orel.⁴² Člani Sokola in Orla so v telovadnici redno trenirali.⁴³ Šolska mladina se jim je pridružila, a že leta 1910 jim je okrajni šol-

ski svet prepovedal telovaditi pri obeh športnih društvih.⁴⁴ Kmalu so obema telovadnicama društvoma pogodbo o najemu šolske telovadnice prekinili. V želji, da bi le opremili telovadnico za šolsko mladino, je krajevni šolski svet v svoj proračun za leto 1909/10 dal vsoto 1400 K za nakup telovadnega orodja. Prvo leto po sprejemu proračuna večjih nakupov telovadnega orodja ni bilo, kupili so le dve žogi in dva loparja za 3.40 K. Poleg žog in loparja so kupili še dva higienska pljuvalnika. Vodstvo šole in pristojne šolske oblasti so v letu 1912 sklenile pogodbo z dunajskim tovarnarjem J. Plaschkowitzem (29. avgusta 1912). Podjetnik se je obvezal, da bo šolsko telovadnico v sedmih letih opremil s primernim telovadnim orodjem. Komaj so z njim sklenili pogodbo, so v telovadnici pod podom, v kotih in pri vratih opazili nevarno gobo. Ta bi uničila pod in novo leseno telovadno orodje, če ne bi vodstvo šole takoj ukrepalo in poklicalo strokovnjake, ki so si ogledali in ocenili škodo. Ko je bila sanacija izvedena, so telovadnico že pred božičem 1912/13 opremili. Telovadno orodje je bilo vredno 859.261 K. H kupljenemu orodju je domači mizar izdelal dve stojali za palice po 5 K. Komaj je bila telovadnica opremljena, že se je začela vojna vihra ali vsaj priprave nanjo. V času vojne je bila telovadba prepovedana.

Vrhniška šola je bila za tiste čase sodobno opremljena, saj je poleg telovadnice imela kopeli, kjer naj bi se učenci in učenke po telovadbi tudi »osvežili«. Ali so jih uporabljali? Odgovora na to vprašanje ne moremo dati, saj natančnejših podatkov nimamo. V šolski kroniki je le navedeno, da je krajevni šolski svet za opremo kopeli porabil 600 K. Kaj je bilo potem, ko je šolsko poslopje zasedla vojska in kaj je bilo v času med obema vojnama? V zapisih šolske kronike bomo zaman iskali odgovor.

Šolska mladina, predvsem dečki, šolske telovadnice pred prvo vojno za učni predmet telovadbe niso uporabljali, saj je bila telovadnica vse do leta 1913 neopremljena. Z vojno pa je bil predmet telovadbe prepovedan. Po letu 1918 je bila telovadnica do 1925 neuporabna za šolsko mladino. Ko je bila izpraznjena in pripravljena za pouk, so v njej telovadili dečki in deklice, saj je povojni učni načrt uvedel telovadbo za oba spola.

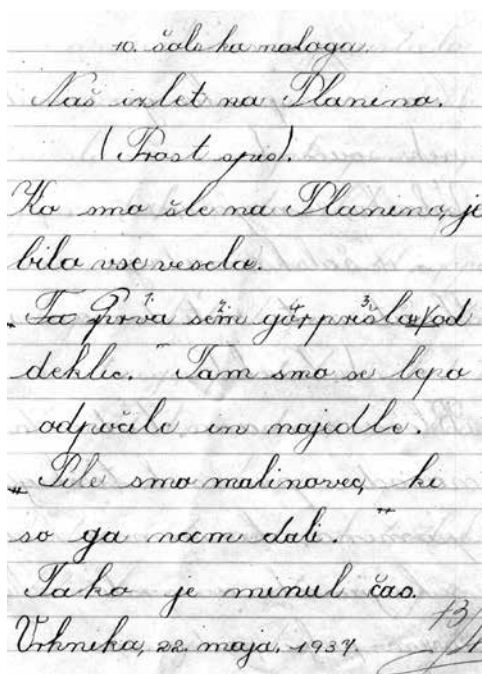
Takoj po končani vojni se je v šolsko poslopje naselila srbska vojska. Po odhodu vojske je ostala telovadnica napolnjena z vojaškimi rekviziti. Bila je shramba za predmete, ki so jih odvzeli vojakom. Telovadbe učenci niso imeli, a telovadnica ni bila primerna niti za šolske prireditve. V šolskem letu 1919/20 so telovadnico izpraznili, kar lahko sklepamo iz zapisa o prepiru med krajevnim in višjim šolskim svetom, ki se ni strinjal z odločitvijo krajevnega šolskega sveta, da dovoli uporabo šolske telovadnice športnim društvom. Prostor so najela tri telovadna društva: Sokol, Orel in Svoboda. V telovadnici so dovolili organizirati razne prireditve, kot npr. volitve v narodno skupščino. Šele v šolskem letu 1925/26 je v kroniki kratek zapis o novem učnem načrtu (nastavnem planu), s katerim so vpeljali med učne predmete telovadbo za oba spola. V prvi in drugi dekliški razred se je vpeljala obvezna telovadba. Že naslednje leto je imela šolska mladina ob proslavah poleg običajnih recitacij in petja tudi telovadne nastope.⁴⁵ Po dveh letih uvedbe telovadbe za oba spola, je bilo prvič omenjeno, da je telovadba tudi za dekleta obvezni učni predmet. Telovadbo so poučevali v vseh razredih, tako v deških kot tudi v dekliških. Telovadbo so imeli ločeno po spolu. Pri učnem predmetu so imeli težave z izrazoslovjem, in to ne samo na vrhniški šoli. Pomagali so si do leta 1939⁴⁶ s terminologijo, ki so jo uporabljala sokolska društva.

V začetku šolskega leta 1937 je telovadnico zasedla vojska. Učenci niso mogli uporabljati telovadnice, zato so odslej imeli le teoretični pouk telovadbe v učilnicah. Naslednje leto so pedagogi začeli učiti telovadbo po predpisanem sistemu z uvedbo slovenskih telovadnih povelj, a zaradi zasedene telovadnice je bil pouk še vedno le teoretičen. Ob lepem toplem vremenu so lahko izvedli tudi praktičen pouk telovadbe na prostem. Vojna je preprečila normalen potek pouka in s tem tudi telovadbe.

IZLETI

Med rekreacijo ali gibanje lahko štejemo tudi šolske izlete, ki so jih uvedli kot del pouka v času med obema vojnama. Na vrhniški šoli so bili šolski izleti ena izmed novosti učnega programa. Pedagogi so jim posvečali veliko pozornosti, saj so bili pomembni z vzgojnega, poučnega pa tudi zabavnega stališča. Vsako leto so za ljudsko šolsko mladino prirejali izlete. Večinoma so jih organizirali v mesecu maju. Bili so pomembni tako za učitelje kot za učence. Ob takih priložnostih so učenci pokazali svoj pravi značaj, kazali so zanimanja za določena področja, ki v samem razredu niso prišla do izraza. Izleti so razširjali njihovo obzorje in hkrati poglobljali njihovo ljubezen do domovine. Izleti ob koncu šolskega leta naj bi bili tudi plačilo za trud in delo med šolskim letom. Učenci so spoznavali nove kraje, domovino, običaje, pokrajino, rastlinje, gozdove, kmetijske površine in pridelke, reke, jezera, kulturne spomenike, industrijske objekte. Obiskali so muzeje, galerije in mnoge tovarne, kjer so se seznanili s proizvodnjo. Izleti so imeli še mnogo drugih dobrih vplivov na učence, a žal tu vseh ne moremo naštet.

Na vrhniški šoli so izlete prva leta organizirali v okoliške kraje, kasneje pa v bližnjo okolico in ožjo domovino, tj. Slovenijo in hrvaško Primorje. Učitelji so tja vodili pred-

41. Prosti spis "Izlet na Planino" Marte Drašler, 3. razred, šol. leto 1936/37. (Zvezek hrani: MDV).

vsem učence nižjih razredov. Z leti se je organiziranje izletov zelo razvejal, tako da so nekaj otrok vrhniške šole dvakrat odpeljali tudi na morje. Kako so omogočili dijakom izlete, kdo jih je plačeval?

Starši, šola, šolske oblasti? Tega ne izvemo iz zapisov šolske kronike.⁴⁷ Le enkrat v vseh letih je omenjeno, da so imeli na izletu s seboj malico.

Kam so učenci hodili na izlete v bližnjo okolico? Osemkrat so obiskali Žalostno goro, Lesno Brdo, Planino, petkrat Cerknico in Planino, štirikrat Stari mlin, trikrat sv. Trojico, Rakitno in Zaplano, sv. Ano enkrat, v Peklu pri Borovnici in pri izviru Ljubljance so bili dvakrat. Večkrat so obiskali Kuren, Samotorico in Šentjošt. Tretji in četrti razredi so na Rakeku položili venec pred spomenik kralja Aleksandra I. Te številke obiskov morajo biti napačne, ker so ob obisku nekega kraja

42. Učenci 1. a razreda in učenke 1. b razreda z učiteljicama Petro Petrovčič in Ano Gaber na Sv. Trojici, septembra 1936 (foto last: Zdene Mohar, obj.: Zvone Šemerl: Bilo je pred 73 leti ..., Naš časopis, 28. 9. 2009).

ali področja mimogrede obiskali še nekaj zanimivosti ob poti, a zapisovalec je omenil le končni cilj izleta.

Na Vrhniki so si učenci večkrat ogledali mlekarno, tovarno usnja, lesnopredelovalno tovarno in vrvarno. Obiskali so Šentjošt nad Kranjem, Šmarjetno goro, Veliko planino, Kamniško Bistrico, Kamnik, kar sedemkrat so šli na Šmarno goro. Pogosto so obiskali Bled, Vintgar, Bohinj in slap Savico. Manj pogosto ali pa samo enkrat so obiskali Dovje, Mojstrano in slap Peričnik, Brezje, Jesenice. Dvakrat so bili v Vrbi, Prešernovem rojstnem kraju, in v Kranju, kjer so obiskali grob Franceta Prešerna in Simona Jenka. Med mesti, znanimi po industriji ali premogovnikih so bili na Jesenicah, obiskali so še Celje, Zagorje, Trbovlje in Hrastnik.

Vrhniška šolska mladina je najpogosteje obiskala Ljubljano – obiskali so muzej in ljubljanski velesejem. Poleg obeh omenjenih večkrat obiskanih lokacij so velikokrat odšli v Tivoli, na Grad in Nebotičnik. Bili so tudi na ljubljanskem pokopališču pri sv. Križu. Leta 1931 so si ogledali spomenik Petra Karadordevića.

Šolski pevski zbor je leta 1934 odšel na celodnevni izlet v spremstvu ravnatelja Završnika in dirigentke učiteljice Marija Arrigler (1893–1967) in Eleonore Kerkoč (1893–1983).

V šolskem letu 1937/38 so se učenci 14. julija prvič odpravili na kolesarski izlet v spremstvu učiteljev, in sicer so odšli z Vrhnike do Škofje Loke preko Logatca in Žiri, vrnili pa so se preko Ljubljane. Drugi tak podvig s ko-

43. Nekdanji sošolci – "prvčki" v letu 1936 – sredi 70-ih let na srečanju v gostilni Marinčič v Verdu.

Leva miza: Pavle krašovec, Nace Otrin, Dobrovoljc, Španov France, Zdene Mohar, ?, Ančka Petkovšek, Pavle Mole (Bčarjev), Silvan Simnovčič, Lojze Zalar (Špiklov), Helena Jeršinovič, učiteljiva Petra Petrovčič.

Desna miza: Mirjam Rijavec Bižal, Ivan Košir, Meliton Velkavrh, Polde Nadlišek, Jože Markelj, Ivan Mole (Jurčeton), Janez Markelj, ?, ?, Janez Marolt, Tončka Grom, Nada Milankovič, Valči Umek, Ivanka Širok (fotografija in podatki: Zdene Mohar).

lesi so naredili naslednje leto. Tretji razred je odšel v Polhov Gradec, četrti pa v Škofjo Loko. Tretji razred je v šolskem letu 1939/40 odkolesaril v Cerknico.

Poleg kolesarskih izletov, ki so bili nekaj novega na vrhniški šoli, so otroci vrhniške šole imeli tudi dva izleta na morje. Prvič leta 1935, ko je odšlo 39 otrok pod vodstvom Gregorja Novaka (1901–1974)⁴⁸ na Jadran. Med 10. in 12. julijem so si ogledali Sušak, Bakar, Kraljevico in Crikvenico. Drugi izlet na Jadran je trajal štiri dni, tj. od 20. do 23. julija 1937. Podmladek Jadranske straže je organiziral izlet v Bakar in Kraljevico. Nekateri so obiskali še Rab, Sušak in Trsat. Na tem izletu je bilo 30 članov društva, pet uči-

teljev in štirje člani Sokola, torej 39 (kot na prvem izletu).⁴⁹

ZAKLJUČEK

Druga svetovna vojna je trajala že tri leta in nezadržno se je širila. Hitler je v začetku aprila 1941 ob delni podpori Italije, Madžarske in Bolgarije napadel Jugoslavijo. V šestih dneh mu je uspelo skoraj brez odpora jugoslovanske vojske zasesti Slovenijo. Hitler je razdelil osvojeno ozemlje med Nemčijo, Italijo, Madžarsko in Neodvisno državo Hrvaško.

Italijanska vojska je zasedla Vrhniko 11. aprila 1941. Po razpadu Jugoslavije je bil

44., 45., 46. Pisanka (1934/35), Vježbanka (1936/37)
in Računanka (1941/42) učenke Marije Marte Drašler. (Hrani: Muzejsko društvo Vrhnika.)

južni del dravske banovine 3. maja 1941 priključen Italiji kot Ljubljanska pokrajina. Severni del dravske banovine, tj. Štajerska z delom Dolenjske in celotna Gorenjska, je bil priključen Nemčiji. Meja je potekala: Žiri, Šentjošt (del), Polhov Gradec (nad krajem), Šentvid, Ježica (del), Zalog, Litija, Sv. Križ, Radeče, Bučka, nato preko Krakovskega gozda do Sv. Križa (danes Podbočje) in vse do vrha Gorjancev.

Najvišjo oblast v provinci je imel visoki komisar in njegov sosvet, v katerega so bili imenovani dr. Marko Natlačen, Ivan Pucelj, ing. Kavka, dr. Slokar in drugi.

Vojna, ki se je razširila po Evropi, je tako kot vsaka prinesla tegobe. Socialni status prebivalstva se je bistveno poslabšal, predvsem uradništva in delavstva. Po zlomu Jugoslavije se je brezposelnost povečala in prinesla s seboj silno revščino. Slabe razmere so skušali omiliti z javnimi deli, cene živil, obleke, obutve in drugih dobrin so tako naraščale, da zaslužek ni zadoščal niti za prehrano. Plače delavcem in uradnikom so se zvišale le 12 % do 20 %, a cene so poskočile za 500 %. Cene so se še dodatno dvignile z menjavo dinarjev za lire 21. junija 1941 (1 lira = 2,63 din). Naslednja akcija za omilitev razmer je bila uvedba živilskih kart.

Kaj se je dogajalo na Vrhniki?

V šolskem letu 1939/1940 ni bilo več dvoma, da vojne ne bo, zato so učitelji dobili poziv nadrejenih, naj poučijo prebivalstvo o zaščiti pred zračnimi napadi. Učitelji so to nalogo sprejeli in začeli nemudoma s predavanji. Organizirali so tudi pripravljalni evakuacijski odbor. Vodili pa so ga vrhniški učitelji. Izvedli so tudi popis otrok, bolnikov, starih prebivalcev. Organizirali so poseben tečaj za dekleta, in sicer so zaprosili zdravnika dr. Klepca za predavatelja na področju sanitete. Na njegovih predavanjih se je okoli 150

deklet usposobilo za samaritanke. Učitelji so za to delo prejeli zahvale in priznanja. Najbolj zaslužni za to dobro izpeljano organizacijo so bili: Justina Urbančič, Marija Stroj, Marija Petkovšek in veroučitelj Franc Studen in Štefan Kraljič.

Bivša jugoslovanska vojska, ki je bila ob meji z Italijo, je 10. aprila 1941 dobila ukaz za umik. Po odhodu vojske je bila na Vrhniki organizirana narodna straža, ki sta jo vodila Ivan Ceme in zobotehnik Detter. Namen te straže je bil, da bi preprečila ropanje vojaškega skladišča. Kljub vsemu je obubožano in lačno ljudstvo pridrvelo v polna vojaška skladišča in razgrabilo blago in živež. Že naslednji dan, 11. aprila, so prišle na Vrhniko prve italijanske čete, in to prav na veliki petek. Nove čete so prihajale v nepretrganih kolonah vse naslednje dni. Ljudstvo na Vrhniki jih je sprejelo z dostojno mirnostjo. Šolo, ki je bila nekaj časa zasedena z jugoslovansko vojsko, je zasedla italijanska vojska. Šolske prostore je dobesedno uničila. Po odhodu italijanske vojske je bila ugotovljena škoda v višini 16.000 din ali nad 18.000 lir. Uničeni so bili vsi izdelki učencev in učenk, njihovi pisni izdelki, risbe, ročna dela, poleg tega pa še mnogo knjig in učil. Vse je bilo uničeno ali odnešeno, vojska se je izživljala tudi nad stavbnim pohištvom – vrati, okni ter šolsko opremo – klopmi, stoli in omarami. Na šolskem dvorišču je bilo več kot pol metra slame, papirja, zvezkov, knjig itd. Poslopje je bilo treba po odhodu vojske pospraviti in popraviti. Pouk na šoli se je začel jeseni septembra po ustaljeni poti, vpisali so nove učence, učitelji so imeli prvo konferenco, ob začetku šolskega leta so, kot je bilo v navadi, opravili mašo v cerkvi sv. Pavla. Ob božiču je imela šolska mladina božične praznike. Pouk pa se je prekinil zaradi zasedbe in delnega uničenja šole. Po brzopjavni odredbi ministrstva za prosveto so prekinili pouk 1. aprila 1941, prekinitve pa je trajala do 6.

REGNO D'ITALIA — PROVINCIA DI LUBIANA
KRALJEVINA ITALIJA — LJUBLJANSKA POKRAJINA

Scuola popolare *mista* a *Veronico*.
Mesiana/Ljudska šola v na Vrhnici.

Nº *55*
Stev.

Certificato annuale Letno spričevalo

Novak Neda di *Gregorio*
nin-fiči

nato(a) il *21 maggio* 19*33* a *Veronico*
rojen(a) dne *21. maja* v kraju *Vrhnica*
distretto *Lubiana - Ljubljana* di religione *rom.-catt.*
okraj veroizpovedi *rom.-kat.*
frequentò la scuola popolare dal *1 settembre* 1940 e nell'anno scolastico
je hodi(a) v ljudsko šolo od *1. septembra* 1940 ter v šolskem letu 1940/41
la *prima* sezione di questa scuola col seguente risultato:
v *prvi* oddelek tukajšnje šole s temle uspehom:

Religione — Verouk	<i>ottimo - ottimo</i>	
Lingua slovena — Slovenski jezik	<i>ottimo - ottimo</i>	
Lingua serbocroata — Srbskohrv. jezik		Condotta
Lingua tedesca — Nemški jezik		<i>ottimo</i>
Storia — Zgodovina		Vedenje
Geografia — Zemljepis		<i>ottimo</i>
Aritmetica con elementi di geometria Računstvo s osnovami geometrije	<i>ottimo - ottimo</i>	L'alunno(a) ha compiuto l'anno(ha) je izdelal(a)
Storia naturale — Poznavanje prirode		la <i>prima</i> classe
Igiene — Higiena		<i>prvi</i> razred
Nozioni pratiche di economia — Praktična gospodarska znanja in gospodarstvo		della scuola elementare popolare superiore
Lavori manuali — Ročna dela		osnovne šole
Disegno — Risanje		višje ljudske šole
Calligrafia — Lepopis		con risultato
Canto — Petje	<i>ottimo - ottimo</i>	<i>ottimo</i>
Ginnastica — Telovadba	<i>ottimo - ottimo</i>	2- <i>ottimo</i>
		uspehom.

Assenze: giustificate *5* ingiustificate *8*
Izostanki: opravičeni neopravičeni

Veronico il *28 giugno* anno 1941-XIX.
Vrhnica dne *28. junija* leta

Reuina Olga
capoclasse — razrednik

Dominko
caposcuola — šolski upravitelj

Scala di qualificazione Pregled redov

per il progresso: ottimo (5), molto buono (4), buono (3), debole (2), molto debole (1);
za napredek: odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), slabo (2), prav slabo (1);
per la condotta: ottima (5), molto buona (4), buon (3), cattiva (2), neprimerno (2);
za vedenje: odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), neprimerno (2).

47. Dvojezično šolsko spričevalo Nede Novak po okupaciji leta 1941. (Last: Neda Novak).

maja 1941. Po uredbi Visokega komisariata za ljubljansko pokrajino z dne 4. junija 1941 – XIX. je pouk trajal do 30. junija 1941. Ob koncu šolskega leta so imeli cerkveno proslavo, šolski upravitelj pa je spregovoril o pomenu ustanovitve Ljubljanske pokrajine. V 6. členu ukaza italijanskega kralja, ki je ustanavljal Ljubljansko pokrajino, je bilo določeno, da se bo poučevanje v ljudskih šolah nadaljevalo v slovenščini. Italijanska oblast ni spreminjala starega jugoslovanskega šolskega sistema. Učni načrt je ostal nespremenjen, spremenili so le učno snov iz zgodovine in zemljepisa, in sicer novim razmeram primerno. V stare učbenike so dodali nekaj popravkov. Vse šolske slovesnosti so potekale kot prej, stare državne praznike so opustili. Na vrhniški šoli je imelo pouk vseh osem razredov, tj. 6 vzporednic in 14 oddelkov. Že naslednje leto pa je pouk vse šolsko leto potekal brez prekinitev. V šole so uvedli fašistični pozdrav, kasneje pa so mladini in učiteljstvu vsiljevali svoje organizacije.

Na šoli so organizirali šolsko kuhinjo, ki je delila otrokom skodelico mleka in velik kos kruha. Približno 169 otrok je dobivalo hrano. Kuhinjo pa je vodil ravnatelj Aleksander Dominko. Učitelji so zbirali denar za kuhinjo. Dodatni denar so želeli dobiti s pomočjo Rdečega križa, šolska mladina je pripravila igrice, pripravili so tudi pevski in baletni nastop. Uprizoritev je bila odlična, a žal je bila udeležba zelo slaba in izkupiček boren – vojnim razmeram primeren. Dotok beguncev na Vrhniko je bil precejšen. To so opazili tudi na šoli, saj se je na vrhniško šolo vpisalo veliko otrok iz drugih krajev, katerih starši so bili izgnani.

O dogajanju na šoli med vojno nam marsikaj pove poročilo Marije Petkovšek, ki je prevzela 11. aprila 1942 posle šolske upraviteljice. Šolo je vodila do 15. maja 1945. Italijanska vojaška uprava je zasedla šolo 1942 in jo spremenila v vojaško bolnico. Leta 1943 je

zasedla šolo nemška vojska. Marija Petkovšek je zapisala o šolskem vrtu: »Ker so jeseni l. 1942 vojaki ruvali iz drevesnice drevesa in jih kurili, so se vsa še ostala odstranila. Na novo se ni sadilo ničesar, ker je na šolskem vrtu postavljen 'bunkar' in ima vojaštvo prost dostop na vrt. Tudi vrtnice, ki so krasile vrt, so uničene. Vrtnice plezalke v šolskem parku so prav tako uničene, ker se je vozilo s težkimi vozovi čez gredice.«⁵⁰

Opombe:

- 1 Zgodovinski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju ZAL), Osnovna šola Janeza Mraka na Vrhniki, VRH-48, Kronika osemrazredne osnovne šole na Vrhniki, knjiga IV., V. in VI.
- 2 Srbski princ-regent Aleksander Karadjordjević (namestnik še živečega kralja Petra in kasnejši kralj Aleksander I.) je 1. decembra 1918 sprejel 28-člansko delegacijo Narodnega sveta države SHS (Slovencev, Hrvatov in Srbov). Delegacija mu je ponudila, naj opravlja vladarsko oblast na ozemlju enotne države v kraljevem imenu. **Prvi december je ustanovni dan Kraljevine SHS** (Srbov, Hrvatov in Slovencev). Regent je takoj proglasil združitev kraljevine Srbije in bivše kraljevine Črne gore z Državo SHS v Kraljevino SHS. To je bila združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so prebivali na ozemlju razpadle monarhije Avstro-Ogrske.
- 3 Kralj Aleksander je **6. januarja 1929** proglasil diktaturo. Jugoslovanska diktatura ni bila nekaj izvirnega. Meščansko diktaturo so uvedli konec prve svetovne vojne v vseh tistih evropskih deželah, kjer se je meščanstvo balo revolucionarnih ljudskih množic. Huda politična kriza je privedla do razpusta narodne skupščine. Že januarja so bile razpuščene politične stranke. To je obdobje diktature, ki je temeljila na šestojanuarski deklaraciji.
- 3 Bergant, Milica: Poskusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929. Ljubljana: Pedagoška knjižnica (1958).
- 4 Jeseni 1918 je postalo vprašanje **Koroške in Štajerske** pereče. Na mirovni konferenci za Koroško so se kazala nesoglasja. Za Celovško kotlino so predlagali plebiscit – razdelili so jo na S del, ki naj bi brez plebiscita pripadal Avstriji, in J del, ki bi šele po odločitvi plebiscita pripadal Jugoslaviji. **10. oktobra 1920 je bil izveden plebiscit**. Za Slovenijo sta bili izgubljeni obe coni.

Polom na Koroškem je opogumil mariborske Nemce, da so organizirali nemire. Dogodki v Mariboru konec januarja 1919 so bili krvavi, a jih je razpodila Maistrova vojska.

Mirovna konferenca za **Primorsko** je bila v velikih težavah, saj se je Italija od leta 1915 borila na strani antantnih sil. Najhitreje so rešili vprašanje Trsta, Primorske in Istre, in sicer v našo škodo. Vprašanje Dalmacije in Reke pa se je zapletlo.

Prekmurje je spadalo pod ogrsko polovico razpadle monarhije. Jugoslavija za ta del slovenskega ozemlja ni pripravila posebnih ekspertiz, kljub temu je Jugoslavija v sklopu antantnih intervencionističnih sil v začetku avgusta 1919 začela zasedati Prekmurje, ne pa Porabja. (1919 je svet ljudskih komisarjev Madžarsko oklical za sovjetsko republiko).

- 5 Sagadin, Janez: Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz 1869 in kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši dravski banovini. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana: Slovenski šolski muzej (1970), str. 158.
- 6 Zakon o osnovnih šolah – Zakon o ljudskih šolah in o višjih ljudskih šolah – Zakon o osnovnih in višjih ljudskih šolah (Zakon o narodnim šolama i višjim narodnim šolama). Srbskemu izrazu narodne škole ustreza slovenski izraz ljudske šole.
- 7 Žerjav, Albert: Slovenščina kot učni jezik in predmet v osnovnih šolah, 1869 do 1969. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana: Slovenski šolski muzej (1970), str. 438.
- 8 Codex iuris canonici, kan 1374.
- 9 Dr. Ehrlich: Šola in Cerkev. V: Čas, 1922, št. 5–6.
- 10 Bergant, str. 67–68.
- 11 Ročna dela so poučevali razredniki. V ta namen so nakupili orodje: žage, pile in material: les, lepenko. Na šoli so gojili pletenje košev in knjigoveštvo.
- 12 Zakramente je mladina prejela trikrat v letu, kot npr. v šolskem letu 1928/29 – 14. 29. in 43. tednu.
- 13 Spoved in obhajilo so imeli dva dni v mesecu decembru, aprilu in juniju, in sicer ločeno za nižje in višje razrede.

V šolskem letu 1929/30 sta bili spoved in obhajilo za višje razrede: 10. in 11. decembra, 1. in 2. aprila ter 17. in 18. junija.

Za nižje razrede: 9. in 10. decembra, 2. in 3. aprila ter 16. in 17. junija.

Šolske tedenske maše so se običajno začele v mesecu maju in so trajale do konca leta. Bile so vsak četrtek ob 6.45 v cerkvi sv. Lenarta, in sicer enkrat za dečke, drugič za deklice.

Prvoobhajanci so pristopili k Gospodovi mizi junija 1930, pogostili so jih v Rokodelskem domu.

- 14 Vidovdanska ustava je bila ustava Kraljevine SHS, ki jo je ustavodajna skupščina sprejela 28. junija 1921 na Vidov dan. Z njo je postala država ustavna monarhija.
- 15 Globočnik, Damir: Cankarjev spomenik na Vrhniki. V: Vrhnikiški razgledi 13 (2012), str. 139–175.
- Adamič, Marjeta: Spominska knjiga ob odkritju spomenika Ivanu Cankarju 10. avgusta 1930 na Vrhniki. V: Vrhnikiški razgledi 13 (2012), str. 175–182.
- 16 Hojan, Tatjana: Stanko Vuk (1897–1977) učitelj. V: Vrhnikiški razgledi 13 (2012), str. 112–115.

Rodil se je v Sovodnjah. Šolal se je na učiteljskišči v Gorici. Šolanje je končal na ljubljanskem učiteljskišči 1915. Do konca prve vojne je bil v vojaški službi. Na vrhnikiški šoli je začel poučevati kot suplent leta 1919, še isto leto je postal začasni učitelj. Strokovni izpit je opravil leta 1920. Leta 1921 je postal stalni učitelj. Dodatno se izobraževal na številnih tečajih: kmetijsko-sadjarjski, komercialni tečaj za učitelje risanja. Od 1920/21 je poučeval tudi na vrhnikiški obrtnonadaljevalni šoli do leta 1960, ko je bila vajeniška šola ukinjena. Med okupacijo je bil aretiran in poslan v taborišče na Liparske otoke. Po kapitulaciji Italije se je pridružil Prekomorcem. 1946 je odšel v Čepovan. Po priključitvi Primorske se je vrnil na Vrhniko. Tudi izven šole je bil zelo dejaven na pedagoškem področju, ob šolskih slovesnostih je imel velikokrat priložnostna predavanja. Bil je član mnogih društev: telovadnega, čebelarkega, gasilskega, rdečega križa, Branibora ... Režiral je nešteto dramskih prireditev. Ni bil le dober režiser, ampak tudi odličen masker. Bil je priljubljen in spoštovan, ker je bil nesebičen in požrtvovalen.

Hojan, Tatjana: Franc Pavletič (1890–1975) učitelj in šolski upravitelj. V: Vrhnikiški razgledi 13 (2012), str. 108–111. Rojen je bil v Štandrežu, danes Sant. Andrea. V Podgorici je končal učiteljsko pripravnico. Med šolskima letoma 1905/06 in 1908/09 je obiskoval moško učiteljskišče v Koprju. Služboval je v Podsobotinu, Biljah, Kanal-skem Lomu, Braniku. 1911 je opravil strokovni izpit v Gorici. Po vojni je odšel na Koroško, da bi pomagal odpirati slovenske šole. Služboval je v

Borovljah, nato v Vrhpolju pri Moravčah. Svoje znanje je izpopolnjeval na raznih tečajih: kmetijski, ročna dela za dečke, komercialni tečaj za obrtnonadaljevalne šole in tečaj za učitelje risanja. Na šoli je imel pogosto predavanja skupaj z učiteljem Vukom, in sicer o pomenu Rdečega križa, o pomenu Vidovega dne, Masaryku, o Cankarju na komemoraciji, vodil je žalno sejo ob smrti kralja Aleksandra leta 1934. Bil je član raznih društev in organizacij. Upokojen je bil 1946.

Hojan, Tatjana: Ivan Michler (1891–1982). V: *Vrhniški razgledi* 11 (2010), str. 108–118. Rojen je bil v Ljubljani. Učiteljske je končal 1910, strokovni izpit 1912. 1913/14 je opravil tečaj za učitelja telesne vzgoje za srednje šole. Tečaj je obsegal plavanje, lahko atletiko, telesno vzgojo, higieno in prvo pomoč. Po letu 1920 je poučeval na obrtnonadaljevalni šoli. Od leta 1932 je služboval na Vrtači, nato na osnovni šoli Prule, upokojil se je leta 1948. Znan je kot speleolog. Odkril in raziskal je številne slovenske kraške jame in o njih napisal številne članke, razprave. Glej še: Stanovnik, Branko: Nagovor ob odkritju spomenika vrhniškim krasoslovcem: Ivanu Michlerju, Francetu Habetu in Petru Habiču, v *Močilniku*, 13. decembra 2008. V: *Vrhniški razgledi* 10 (2009), str. 167–168.

- 17 Kralj Aleksander je **6. januarja 1929** proglasil diktaturo, ki je temeljila na šestojanuarski deklaraciji. Jugoslovanska diktatura ni bila nekaj izvirnega. Meščansko diktaturo so uvedli konec prve svetovne vojne v vseh tistih evropskih deželah, kjer se je meščanstvo balo revolucionarnih ljudskih množic. Huda politična kriza je privedla do razpusta narodne skupščine. Že januarja so bile razpuščene vse politične stranke.

- 18 Hojan, Tatjana: Vrhniško učiteljstvo v strokovnih organizacijah. V: *Vrhniški razgledi* 5 (2004), str. 64–71.

In Vrhniška učiteljska rodbina Levstik-Michler. Vinko Levstik (1844–1925) ... V: *Vrhniški razgledi* 11 (2010), str. 108–118. Vinko Levstik je učil na vrhniški šoli od 1875 do 1903. Ukvarjal se je z glasbo. Triinšestdeset let je deloval kot organist in petdeset let v vrhniškem cerkvenem koru. Prejel je državno in papežovo odlikovanje.

- 19 Hojan, Tatjana: Karel Matajec (1863–1923). V: *Vrhniški razgledi* 11 (2010), str. 119–123. Leta 1895 je maturiral na učiteljski, kjer je opravil tudi izpit iz metodike za gluhoneme in slepe. Leta 1905 je bil imenovan za ravnatelja vrhniške šole. Zaradi bolezni je bil 1923 upokojen, a še isto leto novembra je umrl.

- 20 Hojan, Tatjana: Ivan Štrekelj (1880–1959), učitelj in šolski upravitelj. V: *Vrhniški razgledi* 12 (2011), str. 146–148. Maturiral je 1901. Že leta 1903 se je zaposlil na vrhniški šoli, isto leto je opravil tudi strokovni izpit. Usposobljen je bil za poučevanje slovenščine, nemščine, petja in telovadbe. Dvakrat na teden je poučeval na ekskurendni šoli v Bevkah. Na ponavljalni šoli je začel učiti 1909/10. Svoje znanje je izpopolnil na področju kmetijstva in obrtnonadaljevalne šole. Šolski upravitelj je bil med 1921 in 1924.

- 21 Hojan, Tatjana: Emil Milan Schiffrer (1881–1930). V: *Vrhniški razgledi* 11 (201), str. 84–87.

Rojen je bil v Selu pri Ljubljani, obiskoval je gimnazijo, nato učiteljske, kjer je opravil zaključni izpit 1902. Na vrhniško šolo je bil sprejet 1905. Kot ostali učitelji vrhniške šole je izpopolnjeval svoje znanje na različnih tečajih. Poučeval je tudi na vrhniški obrtnonadaljevalni šoli. Leta 1924 je postal ravnatelj vrhniške šole. Bil je predsednik čebelarstva društva med 1926 in 1927. Glej še: Olga Pivk, Sto let čebelarjenja na Vrhniki, *Vrhniški razgledi* 7 (2006), str. 125–126. In: Jernej Černe, *Umno čebelarstvo*, 1895.

- 22 Hojan, Tatjana: Gregor Novak (1901–1974), učitelj in šolski upravitelj. V: *Vrhniški razgledi* 14 (2013), str. 117–121. Obiskoval je osnovno šolo v D. Logatcu, meščansko v Postojni. Učiteljske je končal v Ljubljani leta 1919. Služboval je v Dobu pri Domžalah, Črnomlju, Dragatušu, Metliki. Leta 1922 opravil strokovni izpit. Usposobljen je bil za poučevanje slovenščine, petja in telovadbe. Na vrhniški šoli je začel poučevati 1923. Izpopolnjeval je svoje znanje na raznih tečajih. Poleg pedagoškega poklica je bil zelo dejaven na mnogih področjih: poverjenik Podmladka Jadranske straže, bil član učiteljskega društva, telovadnega društva Sokol, sodeloval s pevskim, dramskim in glasbenim odsekom. Bil je član Narodne čitalnice, Ciril-Metodove družbe, tajnik šahovskega društva, član Rdečega križa, Olepševalnega društva, Branibora, Gasilskega čete ... Bil je interniran v Gonarsu, kasneje v Dresdenu. 1946 okrajni šolski nadzornik, 1949/50 je bil imenovan za šolskega upravitelja.

- 23 Hojan, Tatjana: Franc Pavletič (1890–1975), učitelj in šolski upravitelj. V: *Vrhniški razgledi* 13 (2012), str. 108–111. Maturiral je na koprskem moškem učiteljski. Služboval je v Podsobotinu, Biljah, Kanalskem Lomu, Braniku. V Gorici je leta 1911 opravil strokovni izpit. Po prvi vojni je odšel na Koroško, da bi pomagal odpirati slovenske šole. Služboval je v Borovljah. Pred zaposlitvijo na vrhniški šoli je poučeval v Vrhpolju pri Moravčah. Kot učitelj je obiskoval razne tečaje, da bi izpopolnil svoje znanje: kmetijski pouk, ročna dela za dečke, komercialni tečaj za učitelje

na obrtnonadaljevalnih šolah in tečaj risanja. Na vrhniški šoli je učil od 1921 do 1946.

- 24 Hojan, Tatjana: Antonija Završnik (1890–1939) učiteljica. V: Vrhniški razgledi 10 (2009), str. 88–91. V tem članku je omenjen njen mož Alfonz Završnik, str. 89. Antonija Goederer se je drugič poročila 4. aprila 1925 v Ljubljani pri sv. Petru z učiteljem Alfonzom Završnikom. Alfonz Završnik je bil rojen 9. avgusta 1891 v Olševku. Bil je iz učiteljske družine, oče je bil dolga leta nadučitelj v Preddvoru. Alfonz Završnik je maturiral 1910, strokovni izpit je opravil 1912. Služboval je v Krškem, Raki, Cerkljah, Ribnici. Bil je aktiven v učiteljskem društvu za kočevski okraj. Izpopolnjeval se je na strokovnih tečajih: za risanje 1914 in 1930, za telovadbo 1921, košarstvo 1926. Leta 1930/31 sta prišla z ženo na vrhniško šolo. Alfonz Završnik je postal šolski vodja. Pod njegovim vodstvom je izšla brošura ob 30-letnici šole 1904–1934 ter oris zgodovine Vrhniške in okolice. Bil je zelo aktiven v učiteljskem društvu. Leta 1934 je postal upravitelj osnovne šole v Mostah, leta 1936 pa je bil prestavljen v Vodice.

- 25 Hojan, Tatjana: Aleksander Dominko (1900–1966), učitelj in šolski upravitelj – Vrhniški razgledi št. 15.

Rojen v Čezsoči. Obiskoval je goriško učiteljsišče. Šolanje je nadaljeval na ljubljanskem učiteljsišču, ki ga je zaradi bolezní zaključil leta 1923. Strokovni izpit je opravil 1924. Služboval je v Cerkljah, Bušči vasi in Šentjerneju, Šentjuriju ob Taboru, na Mirni, Bučki, v Zabukovju, Starem trgu ob Kolpi, ponovno v Šentjuriju, Nemški vasi na Dolenjskem, v Tržišču. Obiskoval je tečaje: kmetijstvo, zadružno-knjigovodski tečaj. Bil je pevovodja, vadiatelj, režiser, ustanovitelj knjižnice (Mirna). Dejavaen je bil tudi izven šole. Bil je član Rdečega križa, Sokola. Na Vrhniko je prišel maja 1939. Še isto leto septembra je bil imenovan na mesto ravnatelja. 1942 je bil aretiran, odpuščen brez pokojninske podpore ali pokojnine. Ko je bil izpuščen, je odšel v partizane in deloval je na Primorskem. V Podragi je nastopil službo 1945. 1949 je prevzel vodenje goriške knjižnice, kjer je delal do leta 1951. 1952/53 je bil že na osnovni šoli Črni Vrh nad Idrijo. Naslednje leto so ga imenovali za ravnatelja.

- 26 Hojan, Tatjana: Marija Petkovšek (1897–1982), učiteljica in šolska upraviteljica. V: Vrhniški razgledi 14 (2013), str. 122–124. Rojena je bila na Vrhniko, obiskovala je šestletno vrhniško ljudsko šolo, nato deklíško nadaljevalno šolo pri šolskih sestrah de Notre Dame v Trnovem pri Ilirski Bistrici, nadaljevala šolanje na učiteljsišču pri uršulinkah v Ljubljani. Leta 1917 je opravila zaključni izpit na državnem učiteljsišču v Ljublja-

ni. Poučevala je na zasebni deklíški šoli šolskih sester v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Leta 1919 je opravila strokovni izpit. Usposobljena je bila za učenje nemščine, slovenščine, petja, telovadbe na osnovnih šolah. Na vrhniško šolo je prišla leta 1920 in ostala do upokojitve 1949. Skupaj z Marijo Pleško je poučevala praktični pouk gospodinjstva v gospodinjstvi učilnici v ubožnici. Skozi vse obdobje učiteljavanja pa se je dodatno izobraževala na raznih tečajih. Bila je poverjenica Mladih junakov, prirejala predavanja o treznosti. Bila je poverjenica mladinskega lista Vrtec. Sodelovala je pri božičnicah. Bila je članica Prosvetnega društva, društva Sokol, odbornica Elizabetine konference, članica Rdečega križa, Jadranske straže, podružnice Ciril-Metodove družbe, Branibora.

- 27 Hojan, Tatjana: Petra Obersnu Petrovčič (1899–1991) učiteljica. V: Vrhniški razgledi 12 (2011), str. 153–155.

Rojena je bila v Gorici. Šestrazredno osnovno šolo, pripravljalnico za učiteljsišče in prvi letnik učiteljsišča je obiskovala v Gorici. Družina je emigrirala v Slovenijo, tako je nadaljevala šolanje na ljubljanskem učiteljsišču. Maturirala je 1918. Strokovni izpit s slovenskim in z nemškim učnim jezikom je opravila 6. maja 1922. Službovala je v Nabrežini, zaradi italijanske okupacije kraja je odšla. V Ljubljani je učila na prvi mestni deški šoli, nato je bila nekaj mesecev prostovoljna vzgojiteljica v dnevnem zavetišču za revno šolsko mladino. Leta 1919 je postala nadomestna učiteljica na osnovni šoli Moste. Leta 1920 pa je že poučevala na vrhniški šoli, kjer je službovala vse do upokojitve. Nekaj časa med 27. oktobrom in 11. decembrom je učila tudi v Ligojni. 1934 se je poročila z Ignacijem Petrovčičem, ključavničarjem iz Verda. Ves čas je bila zelo delavna in požrtvovalna na vseh področjih in tudi v društvih. Pod njenim vodstvom je šolska mladina odigrala nekaj dramskih prizorov, pevski zbor pa je pel na proslavah. Predavala je ob raznih slavnostnih priložnostih: Dnevi treznosti, Strosmajerjev dan, Vidov dan, organizirala je tudi karitativne dejavnosti – društvo Elizabetina konference. Zanimivo pa je, da je bila članica Orla, kar je bila redkost med vrhniškimi učitelji.

- 28 Glej opombo 14, Hojan, Vuk, str. 109. XVIII. seja višjega šolskega sveta. UT 1921, (18. 8.), št. 34., str. 4. – opomba na str. 111.

- 29 Hojan, Tatjana: Pavla Buh (1883–1942), učiteljica. V: Vrhniški razgledi 13 (2012), str. 105–107. Osnovno in meščansko šolo je obiskovala v Ljubljani pri uršulinkah, po končanem šolanju se je vpisala na Višjo deklíško šolo in nato na učiteljsišče. Maturirala je z odliko. Službovala je

v Sostrem, Idriji in na Vrhniki od 9. februarja 1920 do 15. maja 1938. Obiskovala je dva tečaja za prostoročno risanje in tečaj za deška ročna dela na Dunaju. Bila je članica številnih društev: Sokola, Olepševalnega društva, Jadranske straže, Kola jugoslovanskih sester, društva Cirila in Metoda, Branibora, Slovenske šolske matice, Rdečega križa.

- 30 Hojan, Tatjana: Vrhniško učiteljstvo v strokovnih organizacijah. V: Vrhniških razgledih 5 (2004), str. 62–64. »Marija Pleško je delovala v sekciji za gospodinjstvo nadaljevalne šole od 1927, ko je organizacijo teh šol UJU sprejelo v svoj program. Te šole naj bi poglobljale delo osnovne šole in naj bi imele splošno izobraževalni značaj ... Do leta 1941 je bila predsednica sekcije gospodinjstvo nadaljevalnega šolstva pri učiteljski organizaciji. Že leta 1927 je delovala v odboru za samoizobrazbo in predavala na sestankih učiteljic gospodinjstvo nadaljevalnih šol. Predavanje je bilo objavljeno – O nujnosti izobrazbe učiteljic v kmetijsko-gospodinskem oziru. Leta 1931 je vodila tečaj za učiteljice na Mali Loki na Dolenjskem. Leta 1940 je z Marjeto Prašnikar spisala knjigo Prehrana. Kuhanje, ki jo je založila učiteljska organizacija. Več člankov je objavila v glasilu Prosveta. 1932 je objavila O ročnem delu v gospodinjstkonadaljevalnih šolah, 1935 Učni minimum in maksimum na gospodinjstkonadaljevalnih šolah ter Razdelitev dela na gospodinjstkonadaljevalnih šolah.«
- 31 Hojan: Schiffrer, str. 84.
- 32 S = srce, L = ledvice – bralca opozarjamo, da so zaznamki, ki sledijo, le predvidevanja laika. Po predvidevanjih bi kazalo za dobo, ki jo obravnavamo v prispevku, omeniti, da skrajšavi S in L pomenita srčne in ledvične težave. Srčne in ledvične okvare so najpogostejše prirojene napake pri otrocih. Mladostnike tiste dobe še niso operirali (vsaj množično ne?). Revmatске vročine, ki prizadenejo srce, pa še niso zdravili z antibiotiki.
- 33 Vidovič-Miklavčič, Anka: Iz mozaika preteklosti občine Vrhnika v letih 1929–1941. V: Vrhniški razgledi 8 (2007), str. 32–70. Dr. Janko Marolt, zdravnik, veleposestnik. Šestnajst let je bil vrhniški župan, tj. 1915–1931. V tem času je dal sezidati šest šol v vaseh obširne vrhniške občine. Kupil je hišo in jo preuredil v občinsko ubožnico. Ustanovil je občinsko hranilnico. Za bivanje uslužbencev hranilnice je kupil hišo. Štiriinštirideset let je bil okrožni zdravnik. Med Vrhničani je bil priljubljen. Skoraj do upokojitve je bil zdravnik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani. Bil je zvest privrženec Koroške Slovenke ljudske stranke (SLS) do njenega razpusta 1929.
- Dr. Janko Marolt je skrbel je za zdravje vrhniške šolske mladine. Prvič zasledimo njegovo ime v šolski kroniki v šolskem letu 1891/92, ko je začel cepiti šolske otroke proti kozam. Vsa leta je vestno skrbel za zdravje šolske mladine in jo hkrati ozaveščal s predavanji o nalezljivih boleznih. Umrli je novembra 1936. Učenci in krajani so ga spremili na njegovi zadnji poti in mu na grob položili venec.
- 34 Opomba 18. Hojan, Petkovšek, str. 123: »Sodelovala je pri božičnicah, ki jih je organizirala Elizabetina konferenca. Zbrala je sredstva, da so bili revni učenci obdarovani z obleko, obutvijo in živili. 22. decembra 1934 je bilo tako obdarovano 150 učencev.«
- 35 Hojan, Tatjana: Marija Arrigler (1893–1967), učiteljica. V: Vrhniški razgledi 14 (2013), str. 111–113. Rojena je bila v Kamniku. Osnovno šolo je obiskovala v Gorici. Maturirala je 1913. Poučevala je v Gorici na šoli Družbe Cirila in Metoda, Erzelju, v Loškem Potoku in Ribnici. Leta 1918 je opravila strokovni izpit in nato odšla v Trst, kjer je učila na osnovni šoli Družbe Cirila in Metoda. Leta 1924 je bila odpuščena, ker ni dobila italijanskega državljanstva. Pot jo vodi v Trebnje, leta 1931 se je zaposlila na vrhniški šoli. Vodila je šolski pevski zbor, ki je nastopal na proslavah in se udeleževal proslav – nastopov tudi izven Vrhnike. Med vojno je bila aretirana, vrnila se je leta 1945. Poučevala je do upokojitve leta 1947 na Vrtači. Bila je članica društev in organizacij. »Njen odnos do dela je bil skrben, z mladino je ravnala zelo ljubeznivo.«
- 36 Hojan, Tatjana: Eleonora Kerkoč Križman (1893–1983), učiteljica. V: Vrhniški razgledi 14 (2013), str. 114–116.
Rojena je bila v Trstu. 1942 se je poročila z učiteljem Nazarijem Križmanom v Rojanu pri Trstu. Po končani meščanski šoli je odšla v Gorico na slovensko učiteljsko. 1912–1915 je zaključila šolanje. Zaradi vojne se je vrnila v Trst. Družinske razmere so bile take, da je morala v Ljubljano. 1916 je maturirala na ljubljanskem učiteljsku. 1920 je opravila strokovni izpit. Službovala je v Šentjerneju na Dolenjskem, v Trstu na osnovni šoli Družbe Cirila in Metoda. 1930 so šolo zaprli, bila je brez zaposlitve. Na Vrhniki je poučevala od 1932 do 1945. Od decembra 1934 do marca 1935 je poučevala tudi v Ligojnih. Po vojni je učila v Repen Tabru.
- 37 Podatek o anketi je shranjen v zapisniku št. 299, ki je vložen med uradne spise za leto 1937/38.

- 38 Stepišnik, Drago: Ob stoletnici obvezne telesne vzgoje v osnovnih šolah na Slovenskem. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969. Ljubljana: Slovenski šolski muzej (1970), str. 597–611.
- Po letu 1861 so se organizirala razna telovadna društva, ki so nastajala tudi na slovenskem ozemlju. Večinoma je bilo tem prepuščena vzgoja na področju gibanja. Ljubljanski Sokol naj bi imel posebno telovadno šolo tudi za gimnazijce in dijake realke, a ni imel posebnega vpliva.
- 39 Reichsgesetzblatt (RGB), 25. maj 1868, RGB, 14. maj 1869 in Landesgesetzblatt (LGB), 29. april 1973 (Kranjska).
- 40 Stepišnik, str. 605.
- 41 Živec, Milena: Sokolsko gibanje na Vrhniki. V: Vrhnikiški razgledi 10 (2009), str. 84.
- V pesti sila v srcu odločnost, v mislih domovina. 140 let športnega društva Narodni dom v sliki in besedi (186–2003).
- Vidovič-Miklavčič, str. 62.
- Bergant, str. 112–114.
- Sokolska organizacija je bila pri nas ustanovljena po češkem vzoru leta 1863. Namen je imela telesno krepiti in razvijati slovensko narodno zavest in tako krepiti narodno odporne sile zoper germanizacijo. Sprva je združevala vso mladino ne glede na politično prepričanje. Sokol je vpeljal žensko telovadbo že 1871.
- 42 Cerkev ni nikoli kazala pretiranega zanimanja za telesno vzgojo mladine. Počasi je začela tudi klerikalna stranka premišljevati o primernosti organizacije, ki bi se ukvarjala ne samo z duhom in dušo. Šele na drugem katoliškem shodu leta 1902 so podali predlog o ustanovitvi društva. Ustanovno zborovanje je imelo telovadno društvo Orel leta 1906. Poseben odnos so imeli do telesne vzgoje žensk, saj so prvi ženski odseki naleteli na veliko ogorčenje in nasprotovanje duhovščine.
- 43 Od leta 1906 sta obstajali dve telovadni družbi, ki sta se zapletli v ostre medsebojne spore, prihajalo je tudi do fizičnih spopadov. Zadeve so se spremenile po letu 1918, ko je država priznala le Sokol in ga tudi podpirala. Že 1920 so se nasprotja med društvoma znova pojavila, saj je ministrstvo za prosveto dalo izjavo, da sta obe organizaciji enakovredni. Kralj Aleksander je leta 1929 z Zakonom o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije ukinil vse organizacije, ki so se ukvarjale s telesno in moralno vzgojo mladine, ki se niso vanj vključile.
- 44 Odlok okrajnega šolskega sveta 21. 8. 1910/2309.
- 45 ZAL, VRH-48, Kronika, V. knjiga
- 46 ZAL, VRH-48, Kronika, VI. knjiga
- 47 Glej opombo 20, Hojan, Novak, str. 120: »Za izvedbo izleta je sprožil nabiralno akcijo, ki je bila uspešna.«
- 48 Opomba 20, Hojan, Novak, str. 120: »Dolga leta je bil poverjenik Podmladka Jadranske straže, pripravljal izlete na morje z učenci višje narodne šole in 4. razreda osnovne šole. Posebno odmeven je bil izlet med 20. In 24. julijem 1937. Udeležilo se ga je 30 stražarjev in 9 članov. Ogledali so si Kras, Kraljevico, Sušak, Trsat, letovali pa so v Mariborskem domu v Bakru. Za izvedbo zleta je sprožil nabiralno akcijo, ki je bila zelo uspešna.«
- 49 ZAL, VRH-48, Kronika, knjiga IV. V. in VI.
- Zalaznik, Francka: Moji spomini na šolo. V: Vrhnikiški razgledi 14 (2013), na str. 125. (Močilnik, Trbovlje) in 127. (Kraljevica, Sušak, Trsat).
- 50 Hojan, Petkovšek, str. 123. Povzeto po dokumentacijski zbirki. Mapa osnovne šole Janeza Mraka na Vrhniki. Poročilo o stanju in oskrbovanju šolskega vrta in zemljišča v šolskem letu 1942/43 – Slovenski šolski muzej.